

**IZVJEŠĆE O PROVOĐENJU KONVENCIJE
UJEDINJENIH NARODA O PRAVIMA OSOBA S
INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI**

**po članu 35., stavu 1.
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom**

listopad, 2012.

SADRŽAJ:

<i>KRATICE</i>	3
UVOD	4
A. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA OPĆE ODREDBE KONVENCIJE	8
ČLANOVI 1.–4.	8
<i>Definicije</i>	8
<i>Komunikacija</i>	9
<i>Jezik</i>	10
<i>Diskriminacija na osnovi invaliditeta</i>	10
<i>Razumno prilagođavanje</i>	12
<i>Univerzalni dizajn</i>	12
<i>Primjena općih načela Konvencije</i>	13
B. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA POSEBNA PRAVA	15
ČLAN 5. I ČLANOVI 8.–30.	15
Član 5. <i>Jednakost i nediskriminacija</i>	15
Član 8. <i>Podizanje svijesti</i>	16
Član 9. <i>Pristupačnost</i>	17
Član 10. <i>Pravo na život</i>	19
Član 11. <i>Rizične situacije i humanitarna krizna stanja</i>	20
Član 12. <i>Ravnopravnost pred zakonom</i>	20
Član 13. <i>Pristup pravdi</i>	22
Član 14. <i>Osobna sloboda i sigurnost</i>	23
Član 15. <i>Odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja te kažnjavanja</i> ...	24
Član 16. <i>Odsustvo izrabljivanja, nasilja i zloupotrebe</i>	25
Član 17. <i>Skrb o integritetu individue</i>	26
Član 19. <i>Samostalno življenje i uključenost u zajednicu</i>	28
Član 20. <i>Osobna pokretljivost</i>	29
Član 21. <i>Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama</i>	30
Član 22. <i>Poštivanje privatnosti</i>	30
Član 24. <i>Obrazovanje</i>	32
Član 25. <i>Zdravlje</i>	37
Član 26. <i>Osposobljavanje i rehabilitacija</i>	42
Član 27. <i>Rad i zapošljavanje</i>	45
Član 28. <i>Odgovarajući uvjeti života i socijalna skrb</i>	51
Član 29. <i>Sudjelovanje u političkom i javnom životu</i>	54
Član 30. <i>Sudjelovanje u kulturnom životu, rekreaciji, aktivnosti u slobodno vrijeme i sport</i>	55
C. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA SPECIFIČNU SITUACIJU U KOJOJ SE NALAZE DJEČACI, DJEVOJČICE SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I ŽENE SA INVALIDITETOM	58
Član 6. <i>Žene s invaliditetom</i>	58
Član 7. <i>Djeca s teškoćama u razvoju</i>	60
D. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA POSEBNE OBVEZE	63
Član 31. <i>Statistika i prikupljanje podataka</i>	63
Član 32. <i>Međunarodna suradnja</i>	64
Član 33. <i>Nacionalna primjena i praćenje</i>	64
E. PRILOZI	66

KRATICE

VE	<i>Vijeće Europe</i>
EU	<i>Europska unija</i>
PSBiH	<i>Parlamentarna skupština BiH</i>
PDPFBiH	<i>Predstavnički dom Parlamenta FBiH</i>
NSRS	<i>Narodna skupština Republike Srpske</i>
VMBiH	<i>Vijeće ministara Bosne i Hercegovine</i>
BiH	<i>Bosna i Hercegovina</i>
FBiH	<i>Federacija Bosne i Hercegovine</i>
RS	<i>Republika Srpska</i>
BDBiH	<i>Brčko distrikt Bosne i Hercegovine</i>
MPBiH	<i>Ministartvo pravde Bosne i Hercegovine</i>
MIPBiH	<i>Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine</i>
MLJPI	<i>Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH</i>
MCPBiH	<i>Ministarstvo civilnih poslova BiH</i>
DEPBiH	<i>Direkcija za ekonomsko planiranje BiH</i>
POIBiH	<i>Politika u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine</i>
SSUBiH	<i>Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine</i>
VOIBiH	<i>Vijeće za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine</i>
FPIO/MIOBiH	<i>Fond mirovinskog i invalidskog osiguranja Federacije BiH</i>
FPIORS	<i>Fond mirovinskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske</i>
FPRZOSI	<i>Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom</i>
ZZO	<i>Zavod za zdravstveno osiguranje</i>
RVI	<i>Ratni vojni invalidi</i>

Na osnovu člana 35. stav 1. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (»Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori«, broj 11/09). Vijeće ministara BiH na 35. sjednici održanoj 17.01.2013. godine usvojilo je:

**Izvješće o provođenju
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini**

UVOD

1. Izvješće Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (u daljem tekstu: Izvješće BiH) načinjeno je na temelju Smjernica Odbora za prava osoba s invaliditetom pri UN-u. U pripremi Izvješća BiH sudjelovali su predstavnici nadležnih vlasti u BiH i predstavnici nevladinih organizacija. Izvješće BiH u skladu s procedurom usvaja Vijeće ministara BiH (VMBiH) nakon čega se ono nadležnom Odboru dostavlja putem Ministarstva vanjskih poslova BiH (MIPBiH).
2. Kao što je navedeno u okviru CORE dokumenta BiH (HRI /CORE/BiH/2011) Bosna i Hercegovina je država koja se sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH). U okviru HRI /CORE/BiH/2011 nalaze se opći podaci o strukturi države, demografiji, ekonomski i politički pokazatelji, uključujući i podatke o sustavu skrbi o ljudskim pravima.
3. Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (Konvencija POI) i Fakultativni protokol **12. ožujka 2010.** (bez rezervacija ili izjava) (»Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori«, broj 11/09). Za Bosnu i Hercegovinu Konvencija POI stupila je na snagu 11. travnja 2010., tridesetog dana nakon deponiranja isprave o ratifikaciji.
4. Posmatrajući proteklo razdoblje važno je spomenuti da su prve aktivnosti u oblasti promidžbe i skrbi o ljudskim pravima osoba s invaliditetom započete na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI) 2003.g., kada VMBiH donosi Odluku o usvajanju Standardnih pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom (u daljem tekstu: Standardna pravila UN-a).
5. Sve do početka procesa izrade dokumenta Politike u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine (POIBiH) 2006. g. veći dio aktivnosti realizira se kroz suradnju nevladinih organizacija kroz okupljanje organizacija koje predstavljaju osobe s invaliditetom i ostale

nevladine organizacije. Proces izrade POIBiH¹ koordiniralo je Ministarstvo civilnih poslova BiH (MCPBiH) zajedno s Direkcijom za ekonomsko planiranje BiH (DEPBiH) i entitetskim vladama. Predstavnicima entitetskih vlada bili su predstavnici Ministarstava zdravlja i socijalne skrbi RS, Ministarstva rada i socijalne politike FBiH, Ministarstva rada i boračko invalidske skrbi RS, Socijalne skrbi Brčko distrikta i predstavnici nevladinog, tj. sektora osoba s invaliditetom, koji posjeduju specifična znanja za izradu strateških dokumenata. Proces donošenja ovog dokumenta je tehnički podržavao Nezavisni ured za humanitarna pitanja (IBHI), a cijeli projekt financiralo je Ministarstvo inozemnih poslova Vlade Finske. POIBiH definirala je kao cilj potrebu dostizanja bolje kvalitete životnog potencijala, poštivanja i dostojanstva, neovisnosti, produktivnosti i ravnopravnog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom i mjere kojim se od svih nadležnih razina vlasti traži osiguranje pristupačnijeg okruženja za osobe s invaliditetom.

6. VMBiH, na prijedlog MCPBiH, usvojilo je u avgustu 2009. Informaciju o aktivnostima Vijeća Europe (VE) u oblasti invalidnosti, uključujući Radni plan Vijeća Europe za promidžbu prava i punog društvenog sudjelovanja osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006.–2015., koji daje smjernice za djelovanje europskih država u svim aspektima skrbi o pravima osoba s invaliditetom, i zadužilo MCPBiH da s ovim dokumentom upozna nadležna državna i entitetska tijela te da kontinuirano radi na njegovoj promidžbi.

7. Nakon usvajanja POIBiH i Radnog plana VE u obama su entitetima izrađeni strateški dokumenti. Strateški dokumenti entiteta utvrđuju obveze entitetskih ministarstava u 22 oblasti definirane Standardnim pravilima UN-a te posebne strateške mjere u vezi s pitanjem stanovanja.

U povodu donošenja »Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011-2015« (u daljem tekstu: Strategija FBiH), Vlada Federacije BiH je na sjednici održanoj 05. rujna 2011. g. donijela zaključak da će: »svi zakoni FBiH koji tretiraju pitanja invalidnosti i koji su od značaja za osobe s invaliditetom ubuduće biti donoseni u skladu s načelima Konvencije POI, POIBiH i s ovom Strategijom«. Praćenje Strategije FBiH osigurava se kroz osnivanje Ureda Vlade Federacije BiH za pitanja invalidnosti.

Isto tako »Strategija za unapređenje društvenog položaja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj 2010.–2015.« (u daljem tekstu: Strategija RS) usvojena je 2010. godine. U listopadu

¹ Ovaj strateški dokument Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo 8. svibnja 2008. godine i objavljen je u Službenom glasniku BiH broj 76/08.

2011. godine Strategija RS je predstavljena Odboru za ravnopravne mogućnosti pri Narodnoj Skupštini RS, koji je u skladu s ciljevima Strategije (Cilj 1.2.), a radi osiguranja koordinacije i primjene strateških dokumenata preporučila osnivanje Ureda za osobe s invaliditetom (Kancelarije za lica sa invaliditetom). Vlada RS u listopadu 2011. g. zaključkom je obvezala Ministarstvo zdravlja i socijalne skrbi RS i Ministarstvo za pitanja rada i boračko-invalidske skrbi RS da izradi projekt za osnivanje tog ureda.

8. Nastojeći da se na razini BiH poboljša mehanizam skrbi o ljudskim pravima osoba s invaliditetom i sustav suradnje između nadležnih institucija VMBiH donijelo je odluku o osnivanju Vijeća za osobe s invaliditetom BiH (VOIBiH) na svojoj sjednici 19. listopada 2010. godine. VOIBiH je uspostavljeno i sastoji se od dvadeset članova. Jednu polovinu čine predstavnici svih razina vlasti (BiH, entiteti i BDBiH), a drugu čine predstavnici entitetskih organizacija osoba s invaliditetom te organizacija iz BDBiH.

9. U sastav VOIBiH ravnopravno su uključeni predstavnici organizacija osoba s invaliditetom s cijelog prostora Bosne i Hercegovine (FBiH, RS i BDBiH). Predstavnici nevladinih organizacija koje su članice VOIBiH imaju mogućnost da u skladu sa svojim interesima i tipičnostima djeluju u interesu osoba s invaliditetom koje predstavljaju.

10. Bosna i Hercegovina je u Razvojnoj strategiji BiH, te u skladu s predpristupnim obvezama prema EU, definirala potrebu izrade posebnog dokumenta Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine (SSUBiH). Ovaj dokument je u obliku nacrtu izrađen u lipnju 2010. g. i sadrži posebno poglavlje o poboljšanju položaja osoba s invaliditetom u okviru kojeg su identificirani prioriteti i mjere koja treba regulirati na svim razinama vlasti. Proces usuglašavanja ove Strategije na razini BiH jest u tijeku.

11. Bosna i Hercegovina je od izbora u listopadu 2010. godine imala VMBiH u tehničkom mandatu šesnaest mjeseci, što je objektivno utjecalo na usvajanje malog broja Zakona i drugih dokumenata koji su u nadležnosti VMBiH, a samim tim usporen je i proces usklađivanja zakona s Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom.

12. Kada je u pitanju sustav financiranja, tj. osiguranje prava osoba s invaliditetom ova obveza je u nadležnosti entitetskih vlada i Vlade BDBiH, a u FBiH je u nadležnosti deset vlada županija. Na razini Bosne i Hercegovine financiraju se koordinacijske aktivnosti u okviru MCPBiH kroz suradnju u oblasti zdravstvene i socijalne skrbi, obrazovanja, zapošljavanja i rada, mirovinskog sustava. MLJPI je nadležno za izvršavanje međunarodnih obveza – izvještavanje prema međunarodnim ispravama te aktivnosti koje se odnose na promidžbu i edukaciju o ljudskim pravima, uključujući stručnu i administrativnu podršku VOIBiH, koja se osigurava u suradnji s MCPBiH, koje je koordiniralo izradu POIBiH.

13. Bosna i Hercegovina je opredijeljena za izvršavanje međunarodnih obveza i u dosadašnjem razdoblju redovito izvršava obvezu izvještavanja nadležnih tijela UN-a.

14. Od dana ratifikacije, stupanja na snagu Konvencija POI ona postaje sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine te, kao takva, ima prednost pred domaćim pravnim izvorima, s tim što se njena primjenjivost razmatra kroz bosanskohercegovačke zakone, koji se obvezno usklađuju sa standardima koje utvrđuje Konvencija POI. Proces praćenja usklađivanja zakona na razini Bosne i Hercegovine s međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih prava u nadležnosti je MLJPI. Izravna primjenjivost Konvencije POI u domaćem pravnom poretku jest osigurana, ali do sada nema podataka da je neki od sudova donio odluku pozivajući se na Konvenciju POI. Standardi utvrđeni u okviru Konvencije POI češće se koriste u predmetima diskriminacije kada se bosanskohercegovački građani pozovu na povredu prava, koje utvrđuje Konvencija POI, što olakšava dokazivanje diskriminacije, posebno ako takva situacija nije jasno regulirana bosanskohercegovačkim zakonima.

15. Kada su u pitanju standardi koje utvrđuje Konvencija POI svakako najveći izazov s kojim se suočavaju vlasti u BiH jesu ograničenja po pitanju financiranja, tj. raspoloživosti resursa za poboljšavanje prava osoba s invaliditetom, posebno za provođenje pozitivnih mjera diskriminacije. Obim ovih prava u Bosni i Hercegovini, posebno socijalne novčane pomoći te podrške ostalim uslugama, potrebno je znatno unaprijediti.

16. Kada su u pitanju statistički podaci o broju osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini, oni su uvjetovani realizacijom aktivnosti na popisu stanovništva, koji će biti obavljen u 2013. godini, ali i potrebi da se zajednički definiira metodologija njihovog objedinjavanja na razini BiH. Posljednji popis stanovništva u BiH obavljen je 1991. g. Ipak na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH iz 2010. godine, prema podacima iz centara za socijalni rad registrirano je 60 950 osoba s invaliditetom, od čega je 52% muškaraca. U registru Fonda za mirovinsko i invalidsko osiguranje RS (FPIORS) ima 41 225 korisnika invalidske mirovine, a u Fondu za mirovinsko i invalidsko osiguranje FBiH (FPIO/MIO FBiH) 82 099 korisnika u travnju 2012. g. (49 224 RVI u FBiH). Prema podacima iz Studije politike u oblasti invalidnosti Civilnih žrtava rata u BiH ima približno 5 481, RVI u oba entiteta 83 282 .

A. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA OPĆE ODREDBE KONVENCIJE

Članovi 1.–4.

Definicije

17. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena definicija osoba s invaliditetom. U definiranju invaliditeta koriste se različiti pojmovi u različitim oblastima (socijalne, zdravstvene skrbi, mirovinskog osiguranja, zapošljavanja).

18. U skladu sa zakonima FBiH² i RS³ o mirovinskom i invalidskom osiguranju: invalidnost, u smislu ovih zakona, postoji kada osiguranik zbog trajnih promjena u zdravstvenom stanju prouzročeni povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koje se ne mogu otkloniti liječenjem ili mjerama medicinske rehabilitacije, postane potpuno nesposoban za obavljanje poslova radnog mjesta na koje je bio raspoređen i koje je obavljao prije nastanka invalidnosti. U oba zakona naglasak je stavljen na ravnopravnost osiguranika bez obzira imaju li invalidnost. Na području BDBiH ne postoji poseban sustav za mirovinsko i invalidsko osiguranje, ali građani su opredijeljeni u okviru dva postojeća entitetska fonda.

19. Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba s invaliditetom u nadležnosti je entiteta. U FBiH Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom propisuje da takve osobe, u smislu ovoga zakona, jesu osobe kod kojih postoji tjelesno, čulno ili mentalno oštećenje, što za posljedicu ima trajnu ili privremenu, a najmanje 12 mjeseci smanjenu mogućnost rada i zadovoljavanja osobnih potreba u svakodnevnom životu.⁴

U RS Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida propisuje da osoba s invaliditetom, u smislu ovog zakona, jest osoba s trajnim posljedicama tjelesnog, senzornog, mentalnog ili duševnog oštećenja ili bolesti koje se ne mogu otkloniti liječenjem ili medicinskom rehabilitacijom te se stoga suočava sa socijalnim i drugim ograničenjima od utjecaja na radnu sposobnost i mogućnost zaposlenja ili održanja zaposlenja i nema mogućnosti ili ima smanjene mogućnosti da se pod ravnopravnim uvjetima uključi na tržište rada i da se s drugim osobama natječe za radno mjesto.⁵

20. Uređivanje prava osoba koje su sudjelovale u obrani na razini je entiteta. FBiH Zakonom o pravima branitelja i članova njihovih obitelji definira termin ratnog vojnog invalida koji je, vršeći vojne dužnosti, druge dužnosti za ciljeve obrane u sastavu Oružanih snaga, sudjelujući

² „Službene novine FBiH“, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05, 59/06 i 4/09 - Član 22.

³ "Službeni glasnik Republike Srpske" broj 134/11

⁴ „Službene novine FBiH“, broj 9/10 – Član 3.

⁵ "Službeni glasnik RS", broj 36/09 – Član 3.

u obrani Bosne i Hercegovine u razdoblju i pod uvjetima i okolnostima navedenim u okviru ovog Zakona, zadobio ranu, povredu, bolest ili pogoršanje bolesti pa je zbog toga nastupilo oštećenje njegovog organizma najmanje za 20%. Također RS Zakonom o pravima boraca i obiteljima poginulih boraca obrambeno-domovinskog rata (Zakon o pravima boraca i porodicama poginulih boraca odbrambeno otadžbinskog rata⁶) definira termine vojnog invalida i ratnog vojnog invalida, iz čega je vidljivo da nema promjena u tradicionalnim definicijama osoba s invaliditetom.

21. Prema Zakonu o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini FBiH⁷ i Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjnim tjelesnim mogućnostima⁸, Zakonom o prostornom uređenju i građenju RS⁹ i Pravilnikom o uvjetima za planiranje i projektiranje građevina za nesmetano kretanje djece i osoba s umanjnim tjelesnim sposobnostima¹⁰, a to jesu sve one osobe čije tjelesne ili mentalne mogućnosti su iz bilo kojeg razloga umanjene. U njih spadaju osobe s bilo kojom vrstom stalnog ili privremenog tjelesnog oštećenja, slabovidne i slijepe osobe, gluhi i nagluhi, tjelesno iznemogli, osobe iznad 65 godina starosti, trudnice, majke s malom djecom, mala djeca, osobe s intelektualnim teškoćama, rekonvalescenti u postoperativnom periodu itd.

Komunikacija

22. Jedno od područja djelovanja entitetskih strategija, Strategije FBiH i Strategije RS, jest informiranje, komunikacija i podizanje razine svijesti, koje ima za cilj osiguranje dostupnosti primanja i odašiljanja informacija u skladu sa specifičnostima potreba i mogućnostima osoba s invaliditetom. Aktivnosti u ovom području usmjerene su povećanju neovisnosti u komuniciranju i informiranju osoba s invaliditetom te senzibilizaciji javnosti za specifičnost komunikacije s tom populacijom.

23. Neki od daljnjih primjera osiguranja prava na komunikaciju bez diskriminacije u Bosni i Hercegovini jest Zakon o komunikacijama BiH kojim je utvrđeno da regulativna načela emitiranja obuhvaćaju: zaštitu slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja poštujući opće prihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, točnosti i nepristrasnosti.¹¹

⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 134/11

⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10

⁸ „Službene novine Federacije BiH“, broj 48/09

⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 55/10

¹⁰ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 1/12

¹¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 31/03, 75/06, 32/10 - Član 4. Stav 1. Tačka a)

Regulativna načela telekomunikacija obuhvaćaju: pristup javnim telekomunikacijskim uslugama za sve korisnike na transparentnoj, objektivnoj i nediskriminirajućoj osnovi, koje operater telekomunikacija može osigurati uz razumnu dobit.¹²

24. Zakonom o poštanskom prometu FBiH utvrđeno je da poštanske usluge moraju biti dostupne svim građanima Bosne i Hercegovine, bez bilo kakve diskriminacije. Sloboda komunikacije putem pismovnih i drugih poštanskih pošiljaka mora biti zajamčena svim fizičkim i pravnim osobama u BiH, bez ikakvih ograničenja. Interes svih korisnika poštanskih usluga mora biti zaštićen kroz raspoloživost i kvalitet usluga.¹³ Osobe s invaliditetom imaju različite oblike olakšica u telekomunikacijskom sustavu pri pretplati na fiksne, mobilne telefone i sl.

Jezik

25. PSBiH je na 55. sjednici Predstavničkog doma, održanoj 10. lipnja 2009. g. i na 35. sjednici Doma naroda, održanoj 15. rujna 2009. g., usvojila je Zakon o upotrebi znakovnog jezika u BiH¹⁴. Ovim zakonom propisuje se pravo gluhih osoba na upotrebu znakovnog jezika u Bosni i Hercegovini i pravo gluhih osoba na informiranje njima prilagođenim tehnikama, kao i obim i način ostvarivanja prava na tumača znakovnog jezika radi njihovog ravnopravnog uključivanja u životnu i radnu okolinu te sve oblike društvenog života s jednakim pravima i uvjetima te s jednakim mogućnostima kakve imaju osobe bez oštećenja sluha.

Diskriminacija na osnovu invalidnosti

26. Ustav Bosne i Hercegovine jamči najvišu razinu međunarodno priznatih ljudskih prava. Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava i sloboda, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojoj osnovi, što uključuje i invalidnost.

27. Prava i slobode predviđene u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima izravno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prednost nad svim ostalim zakonima.

28. Najvažniji mehanizam za zaštitu od diskriminacije jest Zakon o zabrani diskriminacije BiH¹⁵. Ovaj zakon uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svim osobama u Bosni i Hercegovini uređujući sustav zaštite od diskriminacije. Diskriminacijom se smatra

¹² „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 31/03, 75/06, 32/10 - Član 4. Stav 2. Tačka a)

¹³ „Službene novine Federacije BiH“, broj 76/04 – Član 4.

¹⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 75/09

¹⁵ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 59/09

svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovi njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje prava i sloboda na ravnopravnoj osnovi u svim oblastima javnog života.

29. Zakonom o zabrani diskriminacije propisane su iznimke od načela jednakog postupanja, koje se, između ostalih, odnose na osobe s invaliditetom, na način da su propisane zakonske mjere i radnje koje se neće smatrati diskriminacijskim, kada se svode na nepovoljno razlikovanje ili različito postupanje ako se temelje na objektivnoj i razumnoj opravdanosti, te kada se njima ostvaruje legitiman cilj i ako postoji razuman odnos proporcionalnosti između sredstava koja se koriste i cilja koji se nastoji realizirati.

30. Zakon o zabrani diskriminacije primjenjuje se na postupanje svih javnih tijela na razini države, entiteta, županija i BDBiH, općinskih institucija i tijela te pravnih osoba s javnim ovlaštenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba, u svim oblastima života, uključujući socijalnu skrb, skrb o obiteljima s djecom i skrb o osobama s invaliditetom.

Ovaj zakon također propisuje novčane kazne za prekršaje predviđene Zakonom. Za prekršaje propisane Zakonom mogu se izreći zaštitne mjere oduzimanja predmeta i zabrana obavljanja određene profesionalne djelatnosti, poslovne aktivnosti ili dužnosti. Zaštitne mjere oduzimanja predmeta obvezno se izriču svaki put kada je prekršaj izvršen korištenjem tih predmeta, odnosno kada su predmeti bili namijenjeni izvršenju prekršaja ili su predmeti nastali zbog izvršenja prekršaja.

31. POiBiH i strategije FBiH i RS predviđaju inkluzivni pristup te mjere i aktivnosti koje su u funkciji uklanjanja diskriminacije u svim oblastima od značaja za osobe s invaliditetom.

Treba naglasiti da se u oblasti socijalne skrbi nastoji kontinuirano djelovati na uklanjanju diskriminacije osoba s invaliditetom kroz osiguranje ekonomske potpore i društvene integracije, kao i na promidžbi prava, potreba i mogućnosti osoba s invaliditetom. Naime, Zakonom o osnovama socijalne skrbi, skrbi o civilnim žrtava rata i skrbi o obiteljima s

djecom FBiH¹⁶ predviđene su kazne za sve koji prekrše zakonske odredbe, gdje se navodi i zabrana diskriminacije.

Razumno prilagođavanje

32. Kao pozitivan primjer navodimo da je Vlada RS osnovala međuresorno tijelo za pomoć i skrb o osobama s invaliditetom sa zadatkom da prati stanje potreba osoba s invaliditetom u RS te da analizira radnje na planu skrbi i poboljšanja socijalnog statusa svih kategorija osoba s invaliditetom u RS. U tijeku je imenovanje novih članova. Važna aktivnost ovog tijela odnosi se na usklađivanje zakonske regulative i implementaciju Strategije RS koja podrazumijeva razumno prilagođavanje u svim sferama u skladu s Konvencijom POI UN-a.

33. Pored istog opredjeljenja u okviru Strategije FBiH treba pomenuti i Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije Bosne i Hercegovine¹⁷, na temelju kojeg je u FBiH 2009. g. donesena Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjenim tjelesnim mogućnostima.

34. Kako bi se osobama s invaliditetom osiguralo izvršavanje radnih zadataka u ravnopravnom položaju u odnosu na druge uposlenike, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom FBiH¹⁸ i Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS¹⁹ regulirani su načini osiguravanja prilagođavanja radnog mjesta i uvjeta rada. Na prostoru BDBiH također je na snazi propis kojim se uređuje osiguranje odgovarajućih uvjeta rada za osobe s invaliditetom u svim javnim službama i institucijama.

Univerzalni nacrt

35. Promidžba primjene načela univerzalnog nacrtu jedna je od mjera u okviru entiteskih Strategija što uključuje osiguranje pristupačnosti svih javnih službi i javnog prijevoza, te osiguranje pristupačnog okruženja u skladu s načelima univerzalnog dizajna. Nositeljima provedbe navedene mjere određena su resorna ministarstva u suradnji s građanskim udrugama te jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Ostvarivanje ove mjere najvidljivije je u većim urbanim sredinama, ali ovaj proces još uvijek nije sveobuhvatan te predstoje aktivnosti na potpunom obuhvaćanju svih javnih službi i drugih usluga u cilju osiguranja pristupačnog okruženja.

¹⁶ „Službene novine Federacije BiH“ br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09

¹⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07 i 32/08

¹⁸ „Službene novine FBiH“, broj 09/10

¹⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br:54/09, 37/11

Primjena općih načela Konvencije

36. Ustav BiH i ustavi entiteta i županija sadrže odredbe kojim se promiče i propisuje princip jednakosti za sve i daje prednost međunarodnim standardima u odnosu na domaće pravo. Također je u većini bosanskohercegovačkih zakona sadržana antidiskriminacijska odredba kako u oblasti zdravstva, rada, zapošljavanja i obrazovanja te ostalim sustavima skrbi kao što je socijalna skrb koja se odnosi i na osobe s invaliditetom.

37. Pored aktivnosti VOIBiH, koji je pokrenuo proces izrade analize usuglašenosti bosanskohercegovačkih zakona s Konvencijom POI UN-a i Protokolom slobodnog izbora, u entitetima su ove aktivnosti započete tokom izrade strategija. Vlada RS imenovala je Međuresorno tijelo za pomoć i skrb o osobama s invaliditetom, koje je načinilo Izvješće 21. rujna 2011. g. prihvaćeno od Vlade RS, koja je donijela Zaključak u cilju inteziviranja aktivnosti na unapređenju društvenog položaja osoba s invaliditetom te zadužila sva ministarstva da revidiraju radne planove ministarstava glede Strategije RS te da pruže punu podršku radu Međuresornog tijela. U RS su u tijeku radnje na sagledavanju mogućnosti osnivanja Centra za pitanja osoba s invaliditetom kao republičke upravne organizacije. Odbor jednakih mogućnosti NSRS zaključkom broj: 02/4.12-1967-1/11 od 31. listopada 2011. g. zadužio je ministarstva da u skladu sa Strategijom RS izrade radne planove i jasno na godišnjoj razini definiraju proračunske crte za realizaciju aktivnosti te da analiziraju i zakone za koje su nadležni i predlože potrebne izmjene u zakonskoj regulativi, kao i da jednom godišnje NSRS podnese Izvješće o realizaciji Strategije RS.

38. PDPFBiH svojim Zaključkom od 05. rujna 2011. g. obvezuju predlagače zakona iz oblasti koje tretiraju pitanja invalidnosti i pitanja koja su od značaja za osobe s invaliditetom da ih usklade s načelima Konvencije POI UN-a, POIBiH i Strategijom FBiH. Vlada FBiH također je obvezala nadležna ministarstva da pristupe iznalaženju rješenja za prevazilaženje diskriminacije osoba s invaliditetom na temelju uzroka invalidnosti.

39. Opća je ocjena da je ostvaren određen napredak, ali još uvijek je materijalna skrb o osobama s invaliditetom stečenom u ratu i izvan rata različita. Pokrenuti su određeni projekti u tom pravcu, primjerice u pet županija u FBiH.

40. Postoje i dobri primjeri da se osobe s invaliditetom uključuju kao članovi u povjerenstva koja rade na izradi strateških dokumenata, nacionalnih i lokalnih strategija, zakona, u upravljačka tijela u državnim institucijama (primjer Upravni odbor Centra za socijalni rad Sarajevo, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje RS i dr.).

41. Načela transparentnosti u potpunosti se poštuju na razini BIH jer su osobe s invaliditetom uključene u sve procese, a u nekim tijelima predstavnici udruženja osoba s invaliditetom uključeni su ravnopravno, poput VOIBIH.

B. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA POSEBNA PRAVA

ČLAN 5. I ČLANOVI 8.–30.

Član 5. Jednakost i nediskriminacija

42. Jednakost kao jedna od najviših vrijednosti ustavnog poretka Bosne i Hercegovine dodatno je učvršćena donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH, u kojem se na jednom mjestu sažimaju odredbe o diskriminaciji koje su se do njegova donošenja nalazile u raznim zakonima.

43. Diskriminirana osoba svoja prava može zaštititi i ostvariti i sudskim putem na dva načina: u postupku pred sudom, u kojem traži zaštitu nekog svog prava koje je povrijeđeno diskriminirajućim postupanjem ili u posebnoj antidiskriminacijskoj parnici iniciranoj podnošenjem antidiskriminacijske tužbe. Zakonom je normiran i institut udružene tužbe kao instrument koji omogućuje raznim kolektivnim skupinama da sudskim putem ostvare svoje pravo na zaštitu od diskriminirajućeg djelovanja. Nju mogu podnijeti udruženja, tijela, ustanove ili druge organizacije koje su osnovane u skladu sa zakonom, a imaju opravdan interes za zaštitu kolektivnih prava određene skupine.

44. Udruženja i sve druge nevladine organizacije koje su registrirane mogu se pojaviti kao pokretači tužbe u interesu skupine građana ili sudjelovati u individualnim postupcima na strani diskriminirane skupine osoba ili osobe.

45. Osobe s invaliditetom u okviru postojeće zakonske regulative jednako se tretiraju s tim da postoji situacija kada su zakoni koji reguliraju ostvarivanje njihovih prava neusklađeni te kada različito uređuju određene oblike zaštite (različito u FBiH, RS i BDBiH). Kao što je navedeno u Izvješću Koordinacijskog odbora invalidskih organizacija RS-a (KOOIRS) postoje velike razlike u pravima s obzirom na status pojedinih kategorija osoba s invaliditetom. Također su Agencija za suradnju, edukaciju i razvoj, ACED, i KOOIRS, kao i Centar za ljudska prava Sveučilišta u Sarajevu izvijestili da se najčešće krše prava osoba s invaliditetom u oblasti socijalne skrbi, zdravstva, obrazovanja, prava na dostupnost informacija, rada i zapošljavanja, te u oblasti organiziranog djelovanja osoba s invaliditetom. Činjenica je da su osobe s invaliditetom, kojima invaliditet nije posljedica rata, u znatno drugačijem položaju u odnosu na civilne žrtve rata i ratne vojne invalide, što je navedeno i u Izvješću Ombdusmana za ljudska prava BiH za 2011. g.²⁰

²⁰ Izvještaj o pojavama diskriminacije u BiH za 2011. Ombdusmana za ljudska prava BiH

46. Kritičko Izvješće Ombudsmana BiH zasnovano je na pokazateljima prema kojima se u postojećim zakonima na različit način reguliraju prava vojnih invalida, civilnih žrtava rata i neratnih osoba s invaliditetom. Različiti su i postupci i uvjeti za stjecanje statusa osobe s invaliditetom, kao i proračunska sredstva za ostvarivanje prava na temelju invalidnosti, pri čemu su visine naknada i izdvajanja za vojne invalide znatno veća u odnosu na civilne. Postoje problemi koji se odnose na ostvarivanje prava u situacijama, kada osobe s invaliditetom mijenjaju prebivalište jer su prava regulirana na temelju različitih zakona, tako da je vrlo često ostvareno pravo neprenosivo na teritorij drugog entiteta, odnosno ne primjenjuje se zakon da pravo prati osobu bez obzira na mjesto njenog prebivališta²¹.

47. Zaštitu svojih prava protiv diskriminacije osobe s invaliditetom mogu pokrenuti i putem Ombudsmana za ljudska prava BiH i Ombudsmana za djecu RS.

48. Također je i u okviru Izvješća Ombudsmana za djecu RS za 2011. g. navedeno da se od ukupno 451 prijave, 34 (7,6%) se odnosilo na pitanja djece s invaliditetom²². U istom izvješću ocijenjeno je da postoji napredak u oblasti skrbi o pravima djece s invaliditetom.

49. Osobe s invaliditetom mogu u skladu sa Zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći koristiti pravo na ovu pomoć. Posebno je omogućeno korištenje ovog prava za osobe koje su socijalno ugrožene.

Član 8. Podizanje svijesti

50. Povodom 3. prosinca, Međunarodnog dana osoba s invaliditetom širom Bosne i Hercegovine organiziraju se različiti oblici promidžbenih aktivnosti koje redovno prate mediji, a sredstva za obilježavanje uglavnom se izdvajaju na razini lokalnih i entitetskih vlasti koje svake proračunske godine izdvajaju grantove za pomoć udruženjima osoba s invaliditetom. U toku je dvogodišnji projekt »Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija« koji financijski podržava Europska Unija kroz program »Europski instrument za demokraciju i ljudska prava – EIDHR«, a provodi ga Agencija za suradnju, edukaciju i razvoj - ACED u partnerstvu s Koordinacijskim odborom invalidskih organizacija RS - KOOIRS. Također u FBiH, Asocijacija preživjelih od mina iz Tuzle i BOSPO realiziraju projekt podrške radu VOIBiH.

51. Tijekom 2010. i 2011. g. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vodilo je medijske kampanje koje promoviraju prava i mogućnosti osoba s invaliditetom kroz

²¹ U čl. 33. FBiH Zakona o izmjenama i dopunama zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom („Sl. Novine FBiH“ broj 39/06) stoji: „Civilnim žrtvama rata i članovima obitelji civilnih žrtava rata sa privremenim boravištem na teritoriji Federacije BiH, po povratku u svoja ranija mjesta prebivališta u Republici Srpskoj ili Brčko Distriktu BiH, osigurat će se prava koja su imali u mjestu privremenog boravišta“.

²² Izvještaj Ombudsmana za djecu RS za 2011. godinu broj 336- I/12, str. 21.

prezentaciju dokumenta Staretegija FBiH. Također Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u suradnji i koordinaciji s organizacijama za zbrinjavanje osoba s invaliditetom, provodilo je kampanje pogotovo u obilježavanju značajnih datuma kao što su 3. prosinac, Međunarodni dan osoba s invaliditetom, 21. ožujak, Međunarodni dan osoba s Downovim sindromom itd., a osobe s invaliditetom bile su uključene u aktivnosti koje je provodilo ministarstvo.

52. Od strane nevladinih organizacija urađene su pristupačne verzije UN-ove Konvencije POI, na Braillevu pismu i pojednostavljenim jezikom za osobe s intelektualnim teškoćama.

53. Podizanju svijesti javnosti značajno pomaže uključivanje pitanja invalidnosti u emisije na elektronskim medijima koje imaju duže trajanje. Tako npr. Javni televizijski servis RS ima emisiju *U fokusu* koja se emitira svaki dan u trajanju od 45 minuta. Također javni servisi BiH i FBiH imaju slične emisije koje su namijenjene osobama s invaliditetom.

54. Podizanje svijesti javnosti i osoba s invaliditetom jedna je od mjera koju sadrže strategije u oba entiteta, te u narednom periodu predstoje konkretne aktivnosti koje su u proteklom periodu u najvećoj mjeri realizirale nevladine organizacije koje se bave pitanjima prava osoba s invaliditetom, u koje se sve više uključuju i vladine institucije. Treba ipak naglasiti da su nevladine organizacije provele više aktivnosti te navodimo primjer organiziranja Filmskog festivala na temu promocije prava i mogućnosti OSI u Banjaluci (filmove koji su snimljeni u Savezu slijepih RS, Humanitarnoj organizaciji »Partner«). Na temu promocije prava i mogućnosti osoba s invaliditetom organiziran je javni događaj »Provedite 24 sata u zavodu«, koji je organiziran u Sarajevu od strane organizacije SUMERO. Na polju jačanja svijesti osoba s invaliditetom prisutno je izdavaštvo putem kojeg se izdaje nekoliko časopisa u BiH: »Svijet tišine«, »Inicijativa«, »Partner novosti« i drugi koji se redovito distribuiraju članovima.

Član 9. Pristupačnost

55. Pristupačnost kretanja osoba s invaliditetom, tj. javni prijevoz jedan je od temeljnih uvjeta za postizanje jednakih mogućnosti. Postoje pojedinačni pozitivni primjeri u Bosni i Hercegovini, ali je i dalje evidentno da je većina postojećih gradskih prevozničkih tvrtki nepristupačna kao i željeznički promet, a može se reći da je avionski promet postigao odgovarajuću razinu pristupačnosti osoba s invaliditetom.

56. Na razini BiH utvrđene su Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sustava²³ kojim je utvrđeno da na kolodvorima i postajama moraju biti izvedeni prilazi do

²³ „Službeni glasnik BiH“, broj 11/12

putničkih vlakova, tako da omogućuju što lakši prilaz putnicima i osobama s ograničenim mogućnostima kretanja, za što treba osigurati odgovarajuća sredstva za željeznice FBiH i RS. Također je na osnovu Zakona o osnovama sigurnosti prometa na putevima u Bosni i Hercegovini donesen Pravilnik o načinu obilježavanja vozila kojima upravlja osoba sa oštećenim ekstremitetima²⁴, koji regulira način dobivanja znaka kojim se obilježava vozilo kojim upravlja osoba s oštećenjem ekstremiteta. U FBiH Zakonom o javnom prijevozu²⁵ uređen je način organizacije i broj vozila javnog prijevoza koji će biti opremljeni uređajima za olakšan ulaz i izlaz osobama s invaliditetom. Slične odredbe sadrže i zakoni RS i BDBiH.

57. Oblast prostornog uređenja na razini entiteta i BDBiH uređena je propisima. Tako je na prostoru FBiH Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije Bosne i Hercegovine²⁶ (čl. 8. stav 1. i 112. stav 4.) omogućio donošenje Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima, koja je donesena 2009. g. s ciljem da se eliminiraju barijere za osobe s invaliditetom na ranije izgrađenim objektima, javnim površinama i uvede standard da svi novi objekti zadovoljavaju propisane norme i standarde. Na isti način pristupačnost je uređena u RS Pravilnikom o uvjetima za planiranje i projektiranje građevina za nesmetano kretanje djece i osoba s umanjenim tjelesnim sposobnostima.²⁷ Činjenica je također da su ove barijere još uvijek značajno prisutne na mnogim izgrađenim objektima te da predstoje aktivnosti da se u narednom vremenu eliminiraju i prepreke na svim javnim objektima i površinama.

58. Kada je u pitanju pristup sportskim objektima uvedeni su standardi da svi novoizgrađeni objekti ili objekti na kojima se vrši rekonstrukcija moraju biti pristupačni korisnicima svih životnih dobi, bez obzira na njihovo tjelesno i zdravstveno stanje. Treba pomenuti da je Strategijom razvoja sporta u Republici Srpskoj 2008.–2012. također naveden i naglašen ovaj standard u kojem se predviđa da se sportašima s invaliditetom omogućiti nesmetan pristup sportskom terenu i svim pratećim prostorijama, kao i da se omogućiti da ove osobe posjećuju sportske manifestacije kao gledatelji ili sami akteri sportskog natjecanja. Isti pristup primjenjuje se na području FBiH i BDBiH. Treba napomenuti da je u BiH veoma rasprostranjeno bavljenje sportom osoba s invaliditetom te da u nekim disciplinama reprezentativci Bosne i Hercegovine postižu značajne sportske rezultate na međunarodnim i svjetskim prvenstvima u sjedećoj odbojci.

²⁴ „Službeni glasnik BiH“, broj 13/07 od 27.02.2007.

²⁵ „Službene novine Federacije BiH“, br. 28/06 i 2/10

²⁶ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07 i 32/08

²⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 2/03

Član 10. Pravo na život

59. Pravo na život zajamčeno je Ustavom BiH te dodatno učvršćeno potpisivanjem brojnih međunarodnih dokumenata koji su dio pravnog poretka BiH među kojima je, kao što je spomenuto, Europska konvencija o zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda. Zakonodavstvo priznaje i štiti pravo na život i opstanak osoba s invaliditetom na ravnopravnoj osnovi s drugima. Osobe s invaliditetom su zaštićene od diskriminacijske primjene eutanazije i samoubojstva uz asistenciju. Krivičnim zakonima RS, FBiH i BDBiH inkriminirano je krivično djelo »Navođenje na samoubojstvo i pomaganje u samoubojstvu«²⁸ i »Sudjelovanje u samoubojstvu«²⁹ u FBiH, Zakonom o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata³⁰ u čl. 17. utvrđeno je da pacijent ima pravo slobodno odlučiti o svemu što se tiče njegovog života i zdravlja, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih.

60. Prema Zakonu o uvjetima i postupku za prekid trudnoće, on se može izvršiti do navršenog desetog gestacijskog tjedna trudnoće. Iznimno, prekid trudnoće može se izvršiti i kasnije.³¹ Trenutno se ne vode statistički podaci vezani uz izvršene prekide trudnoće u slučajevima kada se na temelju indikacija očekivalo da će se dijete roditi s teškim prirođenim tjelesnim ili psihičkim manama.

61. Mjere zabrane prisilne sterilizacije definirane su Zakonom o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata FBiH³², koji definira pravo pacijenta na samoodlučivanje i pristanak, čl. 17. glasi: »Pacijent ima pravo slobodno odlučiti o svemu što se tiče njegovog života i zdravlja, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih.« Pravo iz stava 1. ovog člana ne podrazumijeva eutanaziju. Bez pristanka pacijenta ne smije se, po pravilu, nad njim preduzeti nikakva medicinska mjera. Medicinska mjera protivno volji pacijenta, odnosno roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog pacijenta, može se poduzeti samo u izuzetnim slučajevima koji su utvrđeni zakonom i koji su u skladu s liječničkom etikom.

62. Medicinska mjera protivno volji pacijenta, odnosno roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog pacijenta, može se poduzeti i u sprovođenju tjelesnog pregleda i drugih radnji za potrebe krivičnog postupka, odnosno obveznog psihijatrijskog

²⁸ Krivični zakon RS čl. 153, Krivični zakon FBiH čl. 170.

²⁹ Krivični zakon BiH čl. 167.

³⁰ „Službene novine FBiH“, broj 40/10

³¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“ 2008 – Član 11.

a) kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene,

b) kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima,

v) kada je do začeca došlo izvršenjem krivičnog djela i

g) kada se utvrdi postojanje psihosocijalnih indikacija za prekid trudnoće.

³² „Službene novine Federacije BiH“, broj 40/10)

vještačenja u slučaju sumnje da je isključena odnosno smanjena uračunljivost osumnjičenog odnosno optuženog za krivično djelo, suglasno propisima o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine.

Član 11. Rizične situacije i humanitarna krizna stanja

63. Članom 64. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća³³, ovisno o stupnju ugroženosti određenog područja, evakuacija može biti po obimu potpuna ili djelomična, a po vremenu izvođenja pravovremena ili naknadna. Potpuna evakuacija obuhvaća evakuaciju cjelokupnog stanovništva s područja koje može biti zahvaćeno ili je zahvaćeno prirodnim i drugim nesrećama ili u slučaju opasnosti od rušenja ili prelijevanja visokih brana na akumulacijama. Djelomična evakuacija obuhvaća evakuaciju samo određenih kategorija stanovništva kao što su teško ranjeni i bolesni, invalidi preko 60% invalidnosti, stari i iznemogli građani, trudnice, majke s djecom do sedam, odnosno dvoje i više djece do deset godina života, djeca i učenici osnovnih škola i druga osoba, za koja se ocijeni da nemaju odgovarajuće uvjete za život i učinkovitu zaštitu na ugroženom području.

64. Zakonom o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama definirane su humanitarne organizacije, humanitarna pomoć te uvjeti njezina pružanja.

65. Crveni križ BiH, Karitas i Merhamet svojim redovitim aktivnostima vode posebnu brigu o skrbi osoba s invaliditetom. U distribuciji humanitarne pomoći osobama s invaliditetom primjenjuju se načela individualnog pristupa na način da se humanitarna pomoć dostavlja u njihove domove, mjesto stanovanja odnosno boravka. Takav pristup dostave humanitarne pomoći primjenjuje se i u rizičnim situacijama.

Član 12. Ravnopravnost pred zakonom

66. Sve osobe pred zakonom su jednake u Bosni i Hercegovini u skladu s Ustavom BiH i ostalim zakonima. Dakle, kada je u pitanju ravnopravnost osoba s invaliditetom pred zakonom, sve osobe bilo s invaliditetom ili ne, jednake su pred zakonom, s tim što su u uživanju prava osobe koje imaju duševne i psihičke smetnje, zbog kojih ne mogu rasuđivati, imaju djelimična i potpuna ograničenja radne sposobnosti. Tada govorimo o oduzimanju radne sposobnosti, postavljanju staratelja i stavljanju pod pojačan ili potpun nadzor stručnih institucija.

³³ „Službene novine Federacije BiH“, br. 39/03, 22/06 i 43/10

67. Radna se sposobnost stječe s navršениh 18 godina života ili sklapanjem braka prije punoljetnosti. Obiteljskim zakonima entiteta i BDBiH regulirano je starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta radna sposobnost. Osoba kojoj je pravosnažnom odlukom suda djelimično ili potpuno oduzeta radna sposobnost, organ starateljstva stavlja pod starateljstvo. Starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta, odnosno ograničena radna sposobnost prestaje kada im se odlukom suda koja se donesi u vanparničnom postupku vrati radna sposobnost. Odluka u stavljanju osoba pod starateljstvo donosi se na temelju mišljenja liječnika vještaka i u cijeli proces je uključen organ starateljstva. Kao posebna mjera može se odrediti starateljstvo u činu ograničenog trajanja i za posebne situacije.

68. Entitetske strategije za unapređenje položaja osoba s invaliditetom, kao i odgovarajući akti BDBiH predviđele su reformu obiteljskog zakonodavstva i zakona koji reguliraju pitanja socijalne skrbi.

69. Obiteljskim zakonima entiteta i BDBiH osigurano je da se osobama, koje imaju ograničenu radnu sposobnost ili im je ona oduzeta, određuje staratelj koji je dužan voditi računa o potrebama ovih osoba te da se može produžiti roditeljsko pravo nad djetetom do 26 godine života. Odluku o oduzimanju i ograničenju radne sposobnosti donosi sud bez odlaganja i dostavlja nadležnom organu starateljstva. Staratelj je dužan preuzimati radnje staranja, štiti interese štićenika, upravljati njegovom imovinom, poštovati njegovo mišljenje i stav ako osoba pod starateljstvom može shvatiti o čemu se radi. Pravo staratelja je ograničeno u situaciji kada starateljstvo prelazi okvire uobičajenoga upravljanja štićenikovom imovinom. Staratelj je dužan izvještavati organ starateljstva o stanju štićenikove imovine svake godine i u svim situacijama kada to zatraži organ starateljstva. Starateljstvo također prestaje odlukom suda u vanparničnom postupku.

70. Osoba s psihičkim smetnjama ima pravo na jednake uvjete liječenja kao i svaka druga osoba kojoj se pruža zdravstvena skrb. Slobode i prava osobe s psihičkim smetnjama mogu se ograničiti samo zakonom ako je to nužno radi zaštite zdravlja ili sigurnosti te ili drugih osoba.

71. Zakonima kojima je regulirana skrb o osobama s mentalnim poremećajima, a koji su doneseni u FBiH, RS i BDBiH³⁴, regulirano je da osoba s mentalnim poremećajem za koje se osnovano sumnja da može neposredno ugroziti vlastiti život ili zdravlje, odnosno život i zdravlje drugih, u posebno hitnim slučajevima mogu ovlaštene službene osobe nadležnog

³⁴ Službene novine Federacije BiH“ br. 37/01, 40/02, Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajem „Sl. Glasnik BD BiH“, broj 12/06 - član 19, Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima - Član 24 („Službeni glasnik RS“ 46/04)

ministarstva unutrašnjih poslova prisilno dovesti u zdravstvenu ustanovu nadležnu prema prebivalištu ili boravištu osobe, odnosno prema mjestu na kojem je osoba trenutno zatečena.

72. Prema važećem zakonodavstvu u FBiH, RS i BDBiH postoji institut oduzimanja radne sposobnosti i ograničavanja poslovne sposobnosti, a postupak se provodi pred nadležnim sudom na temelju Zakona o vanparničnom postupku, kada se radi o osobama s ograničenim psihičkim sposobnostima i duševnim bolestima. Radna sposobnost može biti oduzeta potpuno, kada se radi o teškim oblicima psihičkih poremećaja i djelimično kada su u pitanju blaži oblici, te može trajati određen vremenski period, ukoliko se radi o blažim oblicima.

73. Također Zakonom o vanparničnom postupku³⁵ data je mogućnost zadržavanja duševno bolesnih osoba na zdravstveno liječenje i bez njihova pristanka, kada se mora obavijestiti sud u roku od 24 sata i provesti postupak pred sudom, koji odlučuje o periodu zadržavanja duševno bolesne osobe u bolnici.

Član 13. Pristup pravdi

74. Osobe s invaliditetom, kao i ostali građani BiH, imaju pristup sudovima, upravnim i izvršnim tijelima uz uvjet da imaju radnu sposobnost.

75. Osobe s invaliditetom mogu ostvariti zaštitu kroz institucije u svim procesnim zakonima po kojima postupaju bosanskohercegovački sudovi. U postupcima pred sudovima predviđeno je sudjelovanje tumača, vještaka i ostalih sudionika u građanskom i krivičnom postupku. Zakoni o krivičnom postupku propisuju da institucije pravosuđa za vrijeme trajanja postupka moraju osigurati gestovnog tumača ili drugi oblik jezične podrške.

76. U Bosni i Hercegovini postoje tri različite institucije koje pomažu svim građanima pa i osobama s invaliditetom u svrhu poboljšanja pristupa pravdi, podrška od strane Ombdusmana za ljudska prava BiH, Ombdusmana za djecu RS te mreže za besplatnu pravnu pomoć vladinih i nevladinih organizacija. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći nije usvojen na razini BiH i nalazi se u formi nacрта. Ovakav zakon je usvojen u BDBiH³⁶, RS i pojedinim županijama u FBiH.³⁷

77. Besplatnu pravnu pomoć pruža mreža organizacija Centar za pružanje pravne pomoći RS, Kancelarija za pravnu pomoć BDBiH, županijski zavodi za pružanje pravne pomoći u Zenici, Tuzli, Županijski zavodi Odžak, Široki brijeg, Centar informativno-pravne pomoći Zvornik, Centar za ljudska prava Mostar, Centar za pravnu pomoć ženama Zenica, Fondacija lokalne demokratije i UG Vaša prava. U toku 2011-2012 realizuje se pilot projekat za

³⁵ „Službene novine BiH“, br. 2/98, 39/04

³⁶ Zakon o kancelariji za pravnu pomoć („Službeni glasnik BDBiH“, broj 19/07)

³⁷ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći RS („Službeni glasnik RS“, broj 120/08)

pružanje pravne pomoći osobama sa invaliditetom u organizaciji OSI u Banjaluci finansiran od strane UNDP-a.

Član 14 – Osobna sloboda i sigurnost

78. Pravo na osobnu slobodu i sigurnost je zajamčeno Ustavom Bosne i Hercegovine i naznačeno u članu 2. tačka 3, d). *Ograničenje osobne slobode i sigurnosti može nastupiti samo u slučaju provođenja odgovarajućeg zakonskog postupka kada je u pitanju počinjenje krivičnog djela u skladu s važećim krivičnim zakonima u BiH, na temelju kojih osoba može biti osuđena na kaznu zatvora ili joj može biti određen pritvor.* Zakoni u Bosni i Hercegovini zabranjuju protivpravno lišenje slobode, i prema osobama lišenim slobode postupa se na jednak način.

79. Ograničenje slobode kretanja jedino postoji i u slučaju kada se osoba upućuje na liječenje i to samo u slučaju kada je to nužno radi zaštite zdravlja te osobe i sigurnosti drugih osoba. Ovo je regulirano zakonima o skrbi o osobama s psihičkim smetnjama entiteta i BDBiH.

80. Ne postoje zakonske odredbe o smještaju osobe sa invaliditetom, ali se u praksi za svaki pojedinačni slučaj izvrše adaptacije u skladu sa potrebama. Prava zatvorenika prati posebna komisija imenovana od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. U okviru izvješća, koje je načinilo ovo povjerenstvo evidentan je nedostatak adekvatnih institucija za smještaj i/ili brigu o osobama s invaliditetom. Također je ovim izvješćem specificiran problem nedostatka specijaliziranih ustanova zatvorenog tipa za trajni smještaj psihički oboljelih osoba, koje su počinile teška krivična djela. Podzakonskim propisom i to Pravilnikom o kućnom redu u ustanovama za izdržavanje kaznene sankcije, mjere pritvora ili drugih mjera donijetih od strane Ministarstva pravde BiH³⁸, član 20 stav 1 i 2 “Pritvorenici ili osuđene osobe narušenog fizičkog i mentalnog zdravlja smještaju se u posebnu sobu (tzv. stacionar) gdje su pod stalnom kontrolom medicinskog osoblja zavoda. Zatvorski liječnik će odlučiti o smještaju u stacionar.,,

³⁸ „Službeni glasnik BiH br 55/09“

Član 15. Odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

81. Zakonom o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenta³⁹ FBiH nalaže se da za medicinsko i znanstveno istraživanje nad pacijentom, kliničko ispitivanje lijekova i medicinskih sredstava na pacijentu, kao i njegovo uključivanje u medicinsku nastavu, nužan je izričit pristanak obaviještenog pacijenta. Pristanak se daje u pisanom obliku, na pismu razumljivom pacijentu, nakon što se pacijent složi da je dovoljno iscrpno, točno i blagovremeno obaviješten o smislu, cilju, postupcima, očekivanim rezultatima, mogućim rizicima, kao i o neželjenim posljedicama medicinskog i znanstvenog istraživanja, kliničkog ispitivanja lijekova i medicinskih sredstava, kao i medicinske nastave. Za maloljetnog pacijenta odnosno radno nesposobnog pacijenta pristanak daje njegov roditelj, zakonski zastupnik ili staratelj, pri čemu se mora uzeti u obzir i mišljenje maloljetnog odnosno radno nesposobnog pacijenta. Pacijent odnosno njegov roditelj, zakonski zastupnik ili staratelj, mora biti posebno upozoren da je slobodan istraživanje odnosno sudjelovanje u nastavi odbiti i da može pristanak opozvati u svako vrijeme.

82. Na prava pacijenta s psihičkim smetnjama nad kojim se vrši istraživanje, shodno se primjenjuju propisi o skrbi o takvim osobama. VMBiH je uspostavilo Povjerenstvo za nadzor svih zatvora i svih pritvorskih jedinica osoba lišenih sloboda, i Povjerenstvo za nadzor rezidencijalnih ustanova u kojima se osobe smještaju pod pojačan nadzor radi zbrinjavanja ili nekog drugog oblika pomoći. Ova povjerenstva svake godine vrše posjete ovim ustanovama i pripremaju izvješća o stanju u njima, kao i preporuke za otklanjanje uočenih nepravilnosti koje se odnose posebno na sprječavanje bilo kojeg oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Pored ovih povjerenstava u okviru MPBiH uspostavljena su tijela za nadzor zatvorskih ustanova i pritvorskih jedinica. U Bosni i Hercegovini je u tijeku uspostava Nacionalnog preventivnog mehanizma za sprečavanje mučenja i drugih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja koji će biti organizacijski uspostavljen u okviru Ureda Ombudsmen BiH.

83. Zakonima o izvršenju krivičnih sankcija u BiH postupanje s osuđenim osobama mora biti čovječno i s poštovanjem njihova ljudskog dostojanstva, s očuvanjem njihova tjelesnog i psihičkog zdravlja, vodeći pri tome računa da se održi potreban red i disciplina. Zabranjeno je provođenje bilo kakve torture i drugih surovih, neljudskih ili nehumanih i ponižavajućih postupanja od strane službenih osoba ustanove prema osuđenim osobama. U postupanju s

³⁹ "Službene novine Federacije BiH", broj 40/10

osuđenim osobama ne smije biti diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom porijeklu, srodstvu, ekonomskom ili nekom drugom statusu. Krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini definirano je krivično djelo nesavjesnog pružanja ljekarske pomoći. U skladu s Pravilnikom o kućnom redu u ustanovama za izdržavanje kaznene sankcije, mjere pritvora ili drugih mjera donijetim od strane Ministarstva pravde BiH⁴⁰ čl. 20 stav 1 i 2 »Pritvorenici ili osuđene osobe narušenog fizičkog i mentalnog zdravlja smještaju se u posebnu sobu (tzv. stacionar) gdje su pod stalnom kontrolom medicinskog osoblja zavoda. Zatvorski liječnik će odlučiti o smještaju u stacionar.«

Član 16. Odsustvo izrabljivanja, nasilja i zloupotrebe

84. Bosna i Hercegovina ima dobar pravni okvir kojim se sprečava izrabljivanje, nasilje i zloupotreba posebno kroz bosanskohercegovačke krivične zakone. Pored krivičnih zakona, u Bosni i Hercegovini je donesena Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u obitelji za BiH za period 2009.–2011. g.⁴¹ Također su donesene i dvije entitetske strategije.⁴² U okviru mjera implementacije strateških dokumenata važno je naglasiti da su uspostavljeni SOS-telefoni, provedene obuke profesionalaca u oblastima zdravstva, obrazovanja, kao i policijskih službenika za pomoć žrtvama nasilja i prepoznavanje različitih oblika nasilja, kako na lokalnom, tako i na višim razinama. Preduzet je niz različitih aktivnosti u cilju senzibiliziranja javnosti o problemu nasilja, kako u obitelji, tako i u radnom okruženju što je dovelo do povećanja svijesti o problemu nasilja u obitelji i većeg obima prijavljivanja. Izuzetan doprinos u provedbi ovog plana dale su i nevladine organizacije koje se bave zaštitom žrtava nasilja te ciljane akcije udruženja osoba s invaliditetom.

85. Izmjenom većeg broja zakona i donošenjem specifičnih zakona za zaštitu od nasilja u obitelji stvorena je osnova da se kroz donošenje podzakonskih akata poboljša provedba zaštitnih mjera i dostigne primjena standarda sadržanih specifično u Konvenciji Vijeća Europe o sprečavanju borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, koje je preuzela i Bosna i Hercegovina. Ove aktivnosti imale su za rezultat pokretanje procesa izmjena zakona koji se odnose na socijalnu skrb u FBiH, a novi Zakon o socijalnoj skrbi usvojen u RS znatno poboljšava sustav zaštite žrtava nasilja. Zakonima entiteta i BDBiH također se regulira rad sigurnih kuća, odnosno skloništa za žrtve i način njihovog financiranja.

⁴⁰ „Službeni glasnik BiH“ broj 55/09

⁴¹ „Službeni glasnik BiH“, broj 70/09

⁴² Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine – 2009 – 2010, Republika Srpska je u skladu sa obvezama predviđenim Strategijom za borbu protiv nasilja u obitelji za period 2009. – 2013. godine izradila Akcioni plan za borbu protiv nasilja u obitelji u 2011.

86. Obiteljsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini također propisuje zaštitu od nasilničkog ponašanja u obitelji i predviđa da organi starateljstva i zdravstvene skrbi odmah po dojavi nasilničkog ponašanja trebaju dostaviti obavještenje nadležnoj policijskoj upravi.

87. Kao što je ranije naglašeno, kada su u pitanju osobe s invaliditetom u najvećem riziku su osobe s psihičkim smetnjama i osobe smještene pod nadzor u institucije. Kao mehanizam zaštite, pored nadzora nad radom ovih ustanova od strane nadležnih ministarstava, nadzor se obavlja i u okviru inspeksijskog nadzora. Kao što je naglašeno Povjerenstvo uspostavljeno na razini BiH (povjerenstva za nadzor rezidencijalnih ustanova, zavorskih i pritvorskih jedinica), na godišnjoj razini ili prema potrebi obilaskom i izradom *ad hoc* izvješća, izvještavaju o stanju u ovim institucijama. Pored navedenih mehanizama u okviru centara za socijalni rad, koji djeluju pri svakoj općini u Bosni i Hercegovini kao strukovno tijelo za nadzor roditeljstva i starateljstva, ima zakonsku mogućnost da nadzire uvjete u kojima žive osobe s invaliditetom koje su maloljetne, kao i punoljetne osobe i osobe kojima je oduzeta radna sposobnost.

Član 17. Zaštita integriteta osobe

88. U već pomenutom Zakonu o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenta FBiH propisano je pravo svakog pacijenta na: suodlučivanje, obaviještenost, prihvaćanje ili odbijanje pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka, pristup medicinskoj dokumentaciji, povjerljivost, održavanje osobnih kontakata, samovoljno napuštanje zdravstvene ustanove, privatnost te naknadu štete. Za pacijenta koji nije sposoban dati pristanak za obavljanje pojedinog medicinskog postupka, za osobe s težim psihičkim smetnjama te za osobe kojima je oduzeta radna sposobnost, osim u slučaju neodgodive medicinske intervencije, nepoduzimanje koje bi ugrozilo život i zdravlje pacijenta ili izazvalo trajna oštećenja njegovoga zdravlja, suglasnost potpisuje zakonski zastupnik, odnosno staratelj pacijenta. Navedena suglasnost može se dati potpisivanjem izjave i u bilo koje vrijeme povući.

89. Prema zakonima kojim se regulira zaštita osoba sa psihičkim smetnjama, a koji su ranije pomenuti, ukoliko je to nužno radi zaštite njihovog zdravlja ili sigurnosti, odnosno zaštite zdravlja i sigurnosti drugih osoba, osoba s težim psihičkim smetnjama može se smjestiti u zdravstvenu ustanovu bez njena pristanka, a ukoliko se radi o djetetu, maloljetnoj osobi ili osobi lišenoj radne sposobnosti može se, iz navedenih razloga, prisilno smjestiti i bez pristanka njihovog zakonskog zastupnika. O ovome odlučuje sud. Zdravstvena ustanova je dužna obavijestiti povjerenstvo za zaštitu osoba sa psihičkim smetnjama o svakom slučaju

oduzimanja slobode. O daljnjem zadržavanju ili otpuštanju iz psihijatrijske ustanove odlučuje rješenjem sud temeljem pribavljenog mišljenja psihijatra, sudskog vještaka koji nije zaposlen u psihijatrijskoj ustanovi, u kojoj se nalazi prisilno zadržana osoba.

90. Prava pacijenata zatupa fond zdravstvenog osiguranja i zaštitnik prava osiguranih osoba, koji se nalaze u svakoj filijali i pomažu od podnošenja zahtjeva do žalbe po potrebi.

Član 18. Sloboda kretanja i državljanstvo

91. Shodno članu 8. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu⁴³ »Zabranjena je diskriminacija stranaca po bilo kojoj osnovi, kao što su rod odnosno spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status koji se stječe rođenjem ili drugi status.«

92. Pravo na osobno ime i državljanstvo pod istim uvjetima omogućeno je svoj djeci u BiH, a shodno pozitivnim propisima kojima je sankcionirana ova oblast.

93. Rođenje svakog djeteta, živorođenog i mrtvorodenog, prijavljuje se nadležnom matičnom uredu skladno zakonima o matičnim knjigama FBiH i RS. Zakonom je propisan rok za prijavu te su određene osobe koje su dužne to učiniti. Istodobno s upisom u matičnu knjigu rođenih djeteta, koje porijeklom stječe bosanskohercegovačko državljanstvo, upisuje se u knjigu državljana.

94. Zakonom o osobnom imenu⁴⁴ u FBiH osobno ime djetetu određuju roditelji sporazumno. Ako se roditelji nisu sporazumjeli o tome, ime određuje mjerodavni centar za socijalni rad. Ako jedan roditelj nije živ ili je spriječen pružati roditeljsku brigu ili je nepoznat ili je nepoznatog boravišta, osobno ime djetetu samostalno određuje drugi roditelj. Centar za socijalni rad, radi zaštite prava i interesa djeteta, dužan je za 15 dana od dana prijema obavijesti od matičara o tome da se roditelji nisu sporazumjeli o osobnom imenu djeteta pokrenuti postupak za određivanje osobnog imena djeteta. Ako oba djetetova roditelja nisu živa ili su u nemogućnosti pružati roditeljsku brigu, osobno ime određuje osoba kojoj je povjerena briga o djetetu uz suglasnost mjerodavnoga tijela socijalne skrbi. Osobno ime djeteta čiji su roditelji nepoznati određuje tijelo socijalne skrbi. Na isti način regulirano je u RS i BDBiH.

⁴³ „Službeni glasnik BiH“, broj 36/08

⁴⁴ „Službene novine Federacije BiH“, broj 8/12

Član 19. Samostalno življenje i uključenost u zajednicu

95. Prema zakonima o socijalnoj skrbi u oba entiteta i BDBiH postoji pravo na pomoć u kući za stare i iznemogle. Ovo pravo se rijetko koristi jer je ograničeno novčanim cenzusima i prihodima u obitelji. Prema novom Zakonu o socijalnoj skrbi u RS individualna ispomoć može se organizirati kao usluga na razini lokalne zajednice. Sve ove usluge uglavnom su samo manji dio vremena u toku dana, ali se već vide pozitivni učinci u osamostaljivanju korisnika. Prilično razvijena i u zajednici prihvaćena jest usluga dnevnih centara za osobe s mentalnom retardacijom različitih uzrasta, koji imaju za cilj da održe postojeće sposobnosti korisnika i omoguće im optimalan stupanj socijalizacije. U praksi su sve prisutniji i dnevni centri za stare osobe. Na području FBiH započeti su također reformski procesi u oblasti socijalne skrbi, vezani za ustanove socijalne skrbi i kreću se u pravcu deinstitutionalizacije i transformacije postojećih ustanova za zbrinjavanje korisnika u stanju socijalne potrebe, a naročito osoba s invaliditetom. U cilju što boljeg tretmana osoba s invaliditetom, koje su zbrinute u zavodima, kao i usklađivanja s međunarodnim standardima, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike provodi aktivnosti vezane za transformaciju Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba. Kroz navedene aktivnosti omogućit će se razvoj niza servisa potpore u lokalnoj zajednici za osobe s invaliditetom. Treba posebno spomenuti program Stanovanja u zajednici, koji se realizira uz podršku nevladinih organizacija.

96. Ratni vojni invalidi imaju veća primanja i obimniju pomoć za tuđu njegu, ali i ovim kategorijama nedostaju programi, kojima bi bili snažnije uključeni u zajednicu i osposobljeni za samostalno življenje.

97. Treba naglasiti da se u organizaciji nevladinih udruga, kada je upitanju podizanje svijesti o UN-ovoj Konvenciji POI i preduvjetima samostalnog života, već treću godinu realiziraju programi koje u BiH implementiraju dvije organizacije OSI u suradnji s centrom za samostalan život u Helsinkiju. Program je uključio i podizanje svijesti o svim preduvjetima samostalnog života, pravnoj pomoći, stambenim uvjetima, odgovorajućem prijevozu, grupama podrške i de. Educirano je sedam osoba u RS koji moderiraju grupe podrške u svojim organizacijama i jednom mjesečno u Zavodu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju »Dr. Miroslav Zotović « u Banjoj Luci. Ova ustanova ima dvije grupe podrške za amputirce, što uključuje i žrtve mina i korisnike tuđe njege i pomoći. Program grupa podrške za žrtve mina jest višegodišnji program koji implementira Inicijative preživjelih od mina sa sjedištem u Tuzli i sa ispostavama širom Bosne i Hercegovine.

Član 20. Osobna pokretljivost

98. Važan aspekt u ostvarivanju što veće samostalnosti i neovisnosti osoba s invaliditetom jest osiguranje ortopedskih i drugih pomagala i ostvarivanje prava na pomoć druge osobe.

Ovo pravo uređeno je u FBiH Uredbom o obimu, uvjetima i načinu korištenja ortopedskih i drugih pomagala, endoproteza, stomatološko-protetske pomoći i stomatološko-protetskih nadomjestaka, koja je donesena na osnovu člana 33. Zakona o zdravstvenom osiguranju⁴⁵. Uredbom su obuhvaćena ortopedska, očna, slušna, tiflotehnička, surdotehnička te stomatološka pomagala namijenjena poboljšanju oštećenih funkcija, ublažavanju ili otklanjanju tjelesnog oštećenja ili nedostatka organa i organskih sustava, odnosno nadomještanju anatomske ili fiziološke funkcije nakon oštećenja izazvanih bolešću ili ozljedom. U RS prava na ortopedska pomagala regulirana su Pravilnikom o ortopedskim pomagalima, koji se redovito usklađuju s izmjenama Zakona o zdravstvenom osiguranju. U izradu Pravilnika uključuju se korisnici kako bi se obezbjedio maksimum prava u odnosu na sredstva koja stoje na raspolaganju. Prema nacrtu Pravilnika⁴⁶ za 2012. g. predviđeni su posebno povoljni uvjeti za dobivanje pomagala za djecu i omladinu.

99. Osiguranje pristupačnosti javnog prometa osobama s invaliditetom u nadležnosti je lokalne samouprave koje poduzimaju mjere za olakšanje njihove osobne pokretljivosti – ugrađivanje zvučnih signalizatora na raskrscima, prilagođavanje pločnika i sl. U FBiH kao i u RS i BDBiH osobe s invaliditetom donjih ekstremiteta, RVI, civilne žrtve rata imaju pravo na uvoz automobila starog do 7 godina pod povoljnim uvjetima (oslobađanje od poreza i carine).

100. Programi osposobljavanja kretanja s bijelim štapom, čitanje Brailleva pisma, obuka za gestovne tumače redovito se financiraju iz sredstava Lutrije na javnim pozivima za projekte u RS, kao i javnim pozivima na lokalnoj razini. U FBiH Zakonom o osnovama socijalne skrbi, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom FBiH, osoba s invaliditetom, koja se radi osposobljavanja za život i rad upućuje izvan mjesta prebivališta, ima pravo na novčanu pomoć za pokriće troškova smještaja, prehrane i prijevoza,

101. U Bosni i Hercegovini pravo na tuđu njegu i pomoć ostvaruje se u više sustava i isplaćuje se direktno korisnicima, tj. osobama s invaliditetom. Individualna ispomoć za osobe s invaliditetom ostvaruje se kroz prošireno pravo u skladu s mogućnostima lokalnih zajednica.

⁴⁵ „Službene novine Federacije BiH”, br.30/97, 7/02

⁴⁶ Pravilnik o pravu na ortopedska i druga pomagala („Službeni glasnik RS“, br. [42/09](#), [51/09](#), [64/09](#), [101/09](#), [02/10](#), [10/10](#), [73/10](#), [101/10](#), [17/11](#), [42/11](#)).

Član 21. Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama

102. Sloboda izražavanja i mišljenja zajamčena je Ustavom BiH i ustavima entiteta i županija, a samo ostvarivanje prava na pristup informacijama fizičkim i pravnim osobama regulirano je Zakonom o slobodnom pristupu informacijama u oba entiteta i BDBiH. Ovim zakonima svakoj se fizičkoj i pravnoj osobi daje pravo pristupa informacijama, koje su pod kontrolom javnog organa, a svaki javni organ ima odgovarajuću obvezu da te informacije da na uvid. Pravo pristupa informacijama može biti ograničeno samo na način i pod uvjetima utvrđenim zakonom.

103. U BiH postoji veliki broj radio i TV stanica (javnih servisa i privatnih medija) koji su zaduženi za pružanje informacija građanstvu, odnosno razmjenu svih oblika informacija. Predstavnici udruženja nisu zadovoljni njihovim vremenskim trajanjem i smatraju da su ovi sadržaji dosta rijetki te da se rade pojedinačne dnevne ili tjedne emisije sa znakovnim prevođenjem, u kojima se daje pregled vijesti koje su se već desile ili je vrijeme emitiranja emisija koje osiguravaju tumača znakovnog jezika u neprilagođenim terminima za osobe s invaliditetom. Može se reći da jedini prostor u TV i radijskim emisijama ide u udarnim terminima kada neko udruženje ili Savez osoba s invaliditetom obilježava značajan datum ili neke druge događaje koji izazivaju veću pažnju javnosti.

104. Zbog malog prostora u medijima, nastoji se poboljšati protok informacija prema osobama s invaliditetom tako i ostalim građanima o osobama s invaliditetom, što direktno utječe na svijest građana o problemima invaliditeta, pravima i mogućnostima osoba s invaliditetom itd. U kontinuitetu pristup informacijama osigurava se putem web-portala i časopisa pojedinih saveza ili udruženja osoba s invaliditetom, koje oni sami uređuju i tiskaju, ali je rasprostranjenost tih informacija nedovoljna.

Član 22. Poštivanje privatnosti

105. Zakonom o zaštiti osobnih podataka⁴⁷ osigurana je zaštita svim osobama na teritoriju Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište te zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a posebno pravo na tajnost vezano za obradbe osobnih podataka koji se na njih odnose.

106. U FBiH, Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata predviđa da podaci iz medicinske dokumentacije spadaju u osobne podatke o pacijentu i predstavljaju službenu tajnu. U osobne podatke iz stava 1. ovog člana, spadaju svi identifikacijski i identificirajući podaci o njegovu zdravstvenom i medicinskom stanju, dijagnozi, prognozi i liječenju, te

⁴⁷ „Službeni glasnik BiH“, broj 49/06

podaci o ljudskim supstancama na osnovu kojih se može utvrditi identitet osobe, kao i doznake za bolovanje koje se uručuju poslodavcu u zatvorenoj omotnici. Na isti način je regulirano pravo na povjerljivost podataka u RS i BDBiH.

Član 23. Poštivanje doma i obitelji

107. Obiteljskim zakonima u Bosni i Hercegovini propisano je da brak ne može sklopiti osoba kojoj je oduzeta radna sposobnost ili koja je nesposobna za rasuđivanje. Izuzetno, sud može u vanparičnom postupku dopustiti sklapanje braka osobi koja je nesposobna za rasuđivanje ako utvrdi da je ona sposobna shvatiti značenje braka i obveza koje iz njega proistječu te da je brak očito u njenu interesu.

108. Obiteljskim zakonima između ostalog, propisano je da usvojiti ne može osoba kojoj je ograničena ili oduzeta radna sposobnost i osoba koja ne pruža dovoljno jamstva da će pravilno ostvarivati roditeljsko staranje, kao ni osoba kod čijeg bračnog partnera postoji jedna od navedenih okolnosti.

109. Obiteljskim je zakonom također utvrđeno da na zahtjev jednog ili oba roditelja, ili po službenoj dužnosti organ starateljstva može odlučiti o smještaju djeteta i povjeravanju njegova čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi, ako je to potrebno radi zaštite djeteta. Potrebno je naglasiti da donošenje ovakve odluke nije uvjetovano invaliditetom roditelja ili djeteta, već podrazumijeva bilo koju situaciju u kojoj je potrebna zaštita interesa maloljetnog djeteta na navedeni način. Obiteljskim zakonom također je propisano da će se pod starateljstvo staviti maloljetna osoba čiji roditelji nisu stekli radnu sposobnost, ili im je ona oduzeta ili ograničena.

110. Čuvanje i odgoj maloljetnog štićenika organ starateljstva može povjeriti staratelju, drugoj osobi ili ustanovi. Prilikom odlučivanja o mjerama koje će se primjenjivati nad štićenikom, organ starateljstva prvenstveno će se rukovoditi interesima štićenika i materijalnim mogućnostima koje mu stoje na raspolaganju, primjenjući pri tome odgovarajuće metode socijalnog i drugog stručnog rada. Kod određivanja mjera, organ starateljstva dužan je pribaviti mišljenje odgovarajućih organizacija, odnosno stručnjaka i u cilju što potpunije zaštite osobnosti, prava i interesa štićenika i njegove obitelji surađivati s njima. Ovaj institut se primjenjuje u svim slučajevima kada postoji potreba da se interesi maloljetnog djeteta (bez obzira je li riječ o djetetu s invaliditetom ili ne) zaštite stavljenjem pod starateljstvo i donošenjem odluke o smještaju djeteta van njegove obitelji.

111. Obiteljski zakon dalje propisuje da će organ starateljstva pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i osobnih prilika i odnosa, a ako interes djeteta to zahtijeva, uputit će roditelje u odgovarajuće savjetovalište. Navedenu podršku organ starateljstva pruža neovisno o tome jesu li roditelji osobe s invaliditetom ili ne.

112. Postoje ustanove i centri koje osnivaju nadležne institucije socijalne skrbi i nevladine organizacije, a koje se bave pružanjem podrške obitelji u svladavanju poteškoća i razvijanju vještina osoba s invaliditetom. Također centri za socijalni rad bave se ovom vrstom savjetodavnog rada, kao i nevladine organizacije.

113. Zakonom iz oblasti socijalne skrbi, osobe s invaliditetom imaju pravo na usluge socijalnog i drugog rada koje mogu osvariti neovisno o materijalnim mogućnostima i korištenju nekog od oblika socijalne skrbi, radi zaštite njihovih prava i interesa i sprečavanja pojava i ublažavanja posljedica socijalnih problema. Uslugama socijalnog i drugog stručnog rada smatra se savjetodavni rad koji obavljaju ustanove u rješavanju obiteljskih i bračnih problema te mjere i akcije, u suradnji s mjesnim zajednicama i drugim organima, na suzbijanju i sprečavanju društveno neprihvatljivog ponašanja djece i ostalih pojedinaca, obitelji i društvenih grupa.

114. Osobe s invaliditetom mogu se smjestiti u institucije, tj. izvan obitelji ukoliko ona ne može osigurati odgovarajuću zaštitu ili su u pitanju osobe bez obiteljskog staranja i kada se na drugi način ne može osigurati odgovarajuća zaštita. Vrstu prava, odnosno oblik zaštite na temelju svestranog razmatranja potreba korisnika i mogućnosti njegove obitelji određuje nadležna ustanova koja odlučuje o pravu.

Član 24. Obrazovanje

115. Ustavom BiH utvrđeno je da sve osobe na teritoriju Bosne i Hercegovine uživaju pravo na obrazovanje, a utvrđivanje tog prava pripada entitetima. U Federaciji Bosne i Hercegovine sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine⁴⁸ županije su nadležne za utvrđivanje obrazovne politike i donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanje obrazovanja.

116. U skladu s donesenim zakonima u BiH, obrazovne institucije na svim razinama obrazovanja imaju odgovornost da u sredini u kojoj djeluju doprinose stvaranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je BiH potpisala.

⁴⁸ „Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03

117. U Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH⁴⁹ navodi se da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Također se navodi i to da jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak odgoja i obrazovanja.

118. Kako bi se ostvarilo razumno prilagođavanje, u okvirnom zakonu o predškolskom odgoju (integracijski programi za djecu s posebnim potrebama) rečeno je da se djeca s teškoćama u razvoju uključuju u predškolske ustanove prema programima koji su prilagođeni njihovim individualnim potrebama. Za svako dijete izradit će se individualni program prilagođen njegovim mogućnostima i sposobnostima. Za djecu s teškoćama u razvoju pripremaju se i provode programi za integraciju.

119. Kao u prethodnom i u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH⁵⁰ regulirano je pitanje zabrane diskriminacije. Članom 3. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH definirani su opći ciljevi obrazovanja, koji podrazumijevaju promidžbu poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i pripremu svake osobe za život u društvu koje poštuje načela demokracije i vladavine zakona (točka c) i osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim razinama obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, obiteljski status, vjeroispovijed, psihofizičke i druge vlastite osobine (točka e).

120. Ovaj zakon utvrđuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak obrazovanja. Ovim članom se također napominje da odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, tjelesne i moralne sposobnosti, na svim razinama obrazovanja.

121. U Članu 5. (Značaj dječjih prava) kaže se da prava djeteta, koja se odnose na obrazovanje, ispravna briga za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti, u školama i na svim mjestima gdje se obrazuje, imaju prvenstvo nad svim drugim pravima. U slučaju sukoba prava, prednost se daje onom pravu, tumačenju ili djelovanju, koje će najviše koristiti interesu djeteta.

122. Prema Članu 19. istog zakona djeca i mladi s posebnim obrazovnim potrebama stječu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim

⁴⁹ „Službeni glasnik BiH“, broj 88/07

⁵⁰ „Službeni glasnik BiH“, broj 18/03

potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradit će se za svakog učenika uz obvezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa.

123. Prema članu 35. stav 1, škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom sudjelovanju u obrazovnom procesu, na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, na temelju toga što su djeca s teškoćama u razvoju ili po bilo kojoj drugoj osnovi.

124. U članu 20. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH (Organiziranje posebnih predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova) rečeno je da u slučajevima kada se za djecu predškolskog uzrasta s teškoćama u razvoju ne može organizirati odgojno-obrazovni rad u predškolskoj ustanovi, taj rad može se djelimično ili u potpunosti obavljati u posebnim predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama.

125. Članom 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, u stavu 2, predviđeno je da se djeca i mladi s ozbiljnim smetnjama i teškoćama u razvoju mogu djelimično ili u cijelosti obrazovati u posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama, u slučajevima kada je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovitim školama.

126. Ova pitanja su na entitetskoj razini riješena Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju⁵¹ i zakonima županija koje obvezuju ustanove da osiguraju uvjete za jednako sudjelovanje djeci s posebnim potrebama. Prilikom upisa u predškolsku ustanovu za djecu s posebnim potrebama, ustanova je dužna pokrenuti proceduru izrade individualiziranog odgojno-obrazovnog programa u veoma kratkom roku (u RS najkasnije tri mjeseca od upisa). U jednoj optimalnoj odgojnoj skupini ne može biti više od jednog djeteta sa smetnjama u razvoju, izuzev u predškolskim ustanovama koje imaju manji broj odgojnih skupina u odnosu na broj upisane djece sa smetnjama u razvoju, kada u grupi može biti i dvoje djece sa smetnjama u razvoju, ali se broj djece u grupi tada umanjuje za tri. Predškolske ustanove i ustanove koje primjenjuju programe predškolskog odgoja i obrazovanja dužne su otkloniti arhitektonske barijere i barijere u komunikaciji radi osiguranja jednakih mogućnosti pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju. Zakonom je predviđeno i da odgojna skupina koju dijete sa posebnim potrebama pohađa ima asistenta za inkluziju. Poslove asistenta za inkluziju može obavljati osoba s najmanje završenom srednjom školom u četvorogodišnjem trajanju, i to zdravstvenog smjera. Iznimno, poslove asistenta za inkluziju djeteta koje boravi u predškolskoj ustanovi može obavljati i roditelj tog djeteta sa završenom srednjom školom koja ne mora biti zdravstvenog smjera.

⁵¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 119/08 i 1/12

127. Na entitetskoj razini pitanje pristupa osnovnom obrazovanju riješeno je Zakonima o osnovnom obrazovanju i odgoju u RS⁵² i u FBiH u deset županija. Ovim se zakonom također propisuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i odgoju bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Glavom 5. regulirano je obrazovanje i odgoj učenika sa smetnjama u psihofizičkom razvoju u specijalnim odjeljenjima i specijalnim školama. U praksi je evidentirano sve više odobrenih asistenata za nastavu u školama putem sustava obrazovanja za sve, ali još uvijek nedovoljno.

128. U Okvirnom zakonu o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH⁵³ u Članu 3. (Ciljevi srednjeg stručnog obrazovanja i obuke), u stavu a) rečeno je da se, osim općih ciljeva obrazovanja definiranim Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke osigurava pod jednakim uvjetima učeniku pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu s njegovim interesima i sposobnostima. Stavom b) istog člana predviđa se da se učeniku, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke, pruža podrška u odabiru odgovarajućeg zanimanja i integracija u društveni život. Istim zakonom članom 8. (Razvoj i sadržaj nastavnih planova i programa), u stavu 7. rečeno je da se obrazovanje djece s teškoćama u razvoju ostvaruje prema programima srednje stručne škole, koje donose nadležne obrazovne vlasti.

129. Pored okvirnog entiteti su usvojili zakone o srednjem obrazovanju i odgoju u RS⁵⁴, a u FBiH i na razini županija. U RS postoje samo tri specijalne škole i to za djecu sa oštećenjima sluha, za djecu s oštećenjima vida i djecu s mentalnom retardacijom. Zakon se svake godine sve više primjenjuje poštujući pravo da djeca imaju asistente u nastavi što se osigurava zapošljavanjem asistenata u školama. Na području FBiH postoji devet specijalnih škola.

130. Djeca s posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na srednje obrazovanje. Obrazovanje djece i mladih s posebnim obrazovnim potrebama sastavni je dio jedinstvenog obrazovnog sustava. U školu za učenike s posebnim obrazovnim potrebama upisuje se osoba na temelju rješenja komisije za ocjenjivanje sposobnosti i razvrstavanje, a koje donosi nadležna ustanova. Prijedlog za utvrđivanje, odnosno ponovno utvrđivanje vrste i stupnja ometenosti u razvoju može podnijeti roditelj, staratelj, član obitelji, zdravstvene službe, ustanove socijalne i dječje zaštite, škole i druge javne, nevladine i privatne organizacije, kao i pojedinac.

⁵² „Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 71/09 i 104/11)

⁵³ „Službeni glasnik BiH“, broj 63/08

⁵⁴ „Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 106/09 i 104/11)

131. U dokumentu Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH s planom implementacije 2008.–2015.⁵⁵ pod točkom 4.5. (Poticanje trajnog profesionalnog razvoja nastavnika, direktora i drugih uposlenika u odgojno-obrazovnim ustanovama) navodi se da iza svake uspješne reforme obrazovanja stoji stručan, kompetentan, motiviran i komunikativan kadar koji je spreman na stalno osobno usavršavanje. Stoga je od izuzetnog značaja poboljšanje polaznog obrazovanja i profesionalnog razvoja obrazovnog osoblja. Pod istom točkom ovog strateškog dokumenta navodi se da su obrazovne vlasti odgovorne za stručno, pedagoško i psihološko obrazovanje i osposobljavanje nastavnika za samostalno obavljanje odgojno-obrazovnog rada. Strategiju razvoja obrazovanja 2010.–2014. donijela je i RS u kojoj se posebna pažnja posvećuje i djeci s posebnim potrebama i poboljšanju njihova položaja. Jedan od općih ciljeva je i podići razinu obrazovanja.

132. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH regulira da se obrazovanje odraslih organizira u određenim predmetima. Obrazovanje odraslih uključuje profesionalnu obuku, dokvalifikacije, prekvalifikacije i druge aktivnosti koje osiguravaju cjeloživotno učenje. Obrazovanje odraslih detaljnije se regulira zakonima entiteta, županija i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, u skladu s načelima i standardima definiranima ovim zakonom.

133. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH regulirao je da škole mogu organizirati obuku odraslih u okviru svojih registriranih aktivnosti, uz suglasnost nadležnih obrazovnih vlasti. Nadležni ministar donosi nastavni plan i program za obrazovanje i obuku odraslih. Polaznicima obuke za odrasle naplaćuje se naknada za obuku. Visinu naknade utvrđuje i donosi školski odbor, uz suglasnost nadležnog ministarstva za obrazovanje.

134. Oblast obrazovanja odraslih u postojećoj zakonskoj regulativi nije na razini BiH, regulirana je na razini entiteta i županija u FBiH. U praksi se kontinuirano provodi osnovno i srednje obrazovanje odraslih putem kojeg se omogućava da osobe bez završenog osnovnog i srednjeg obrazovanja budu uključene u obrazovni proces i to na način da su određene škole u BiH, kojima se takve osobe mogu obratiti i koje na najbrži i najkvalitetniji način provode sve potrebne procedure za stjecanje osnovnog i srednjeg obrazovanja. Osim određenih škola u BiH koje vrše obrazovanje odraslih, uspostavljeni su i centri koji pružaju usluge obrazovanja odraslih, s ciljem stjecanja dokvalifikacije, prekvalifikacije, određenih vještina i znanja (IT, strani jezici...).

⁵⁵ „Službeni glasnik BiH“, broj 63/08

135. U Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u BiH⁵⁶ u članu 7. navodi se da pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu u Bosni i Hercegovini. Nadalje, u ovom članu stoji i to da visokom obrazovanju kojim se bave licencirane visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini pristup neće biti ograničen, izravno ili neizravno, prema bilo kojoj stvarnoj ili pretpostavljenoj osnovi, kao što su spol, rasa, seksualna orijentacija, fizički ili drugi nedostatak, bračno stanje, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje, starosna dob ili neki drugi status.

136. Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH, definirana su prava i obveze studenata, gdje je naznačeno da statut ili ekvivalentni osnovni dokument svake visokoškolske ustanove sadrži odredbe koje štite studente od diskriminacije prema bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, seksualna orijentacija, bračni status, boja kože, vjera, jezik, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, povezanost s nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje ili bilo koji drugi status.

137. Zakon o visokom obrazovanju RS⁵⁷ kao i zakoni županija u FBiH utvrđuju da nadležna ministarstva imaju obvezu osigurati posebna sredstva javnim visokoškolskim ustanovama radi ostvarivanja jednakih uvjeta za ostvarivanje prava na visoko obrazovanje studentima s invaliditetom. Kao pozitivan primjer navodimo posebne stipendije za studente s invaliditetom (u RS se svake godine dodijeli 20 stipendija), a slična praksa postoji i u FBiH. Uspostavljeni su Centri za pomoć studentima s invaliditetom, koji su uključeni u TEMPUS projekt u koji je uključeno deset univerziteta u BiH, s ciljem osiguranja boljih uvjeta za studente s invaliditetom u cijeloj BiH.

Član 25. Zdravlje

138. VMBiH još 2003. g. ratificiralo je Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom⁵⁸. Prema ovom dokumentu, Pravilo 2. (Zdravstvena zaštita) nalaže da nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko trebaju osigurati učinkovitu zdravstvenu skrb osobama s invaliditetom, kao i da nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko trebaju raditi na stvaranju programa na kojima će raditi multidisciplinarni timovi stručnjaka sa svrhom ranog otkrivanja, dijagnosticiranja i tretmana oštećenja. Time se mogu spriječiti, umanjiti ili otkloniti invalidizirajući učinci. U takvim programima treba osigurati punu individualnost u

⁵⁶ „Službeni glasnik BiH“, broj 59/07

⁵⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br.73/10 i 104/11

⁵⁸ „Službeni glasnik BiH“ broj: 41/03

sudjelovanju osoba s invaliditetom i njihovih obitelji, kao i sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom na razini planiranja metoda tretmana i njihovih vrednovanja.

139. Na razini države Bosne i Hercegovine ne postoji jedinstven zakon o zdravstvenoj skrbi. Zdravstvena skrb je u nadležnosti entiteta i BDBiH i uređuje se zakonima i drugim propisima entiteta i BDBiH. Prema zakonima⁵⁹, zdravstveno osiguranje je obvezno i dobrovoljno. Obveznim zdravstvenim osiguranjem osiguravaju se svim osiguranim osobama prava i obveze iz osnovnog zdravstvenog osiguranja na načelima uzajamnosti, solidarnosti i jednakosti, što znači da su zdravstvene usluge jednako dostupne svim osiguranim osobama bez obzira na spol, dob i vjersku pripadnost. Dobrovoljno osiguranje podrazumijeva dopunsko, dodatno i privatno. Pri dopunskom osiguranju razliku do pune vrijednosti prava na zdravstvenu skrb iz osnovnoga zdravstvenog osiguranja snosi osigurana osoba sama među kojima su i osobe s invaliditetom⁶⁰.

140. U RS je centraliziran sustav zdravstvene skrbi, a u FBiH sustav zdravstvene skrbi je decentraliziran s obzirom da je podijeljena nadležnost federalne vlasti i županija u oblasti zdravstva s tim da federalna vlast ima pravo utvrđivati politiku i donositi zakone koji se tiču ove nadležnosti, a županije imaju pravo utvrđivati politiku i provoditi zakone suglasno potrebama nadležnosti u oblasti zdravstva i ostvaruju se od strane županija koordinirano od federalne vlasti. Svim građanima, pa i osobama s invaliditetom, jamči se neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene skrbi, odnosno na pristupačnu zdravstvenu uslugu standardne kvalitete i jednakog sadržaja.

141. U okviru prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja osobe s invaliditetom ostvaruju zdravstvenu skrb pod jednakim uvjetima kao i ostale osigurane osobe, što podrazumijeva pravo na primarnu zdravstvenu skrb, specijalističko-konzilijarnu zdravstvenu skrb, bolničku zdravstvenu skrb, pravo na korištenje lijekova koji su utvrđeni osnovnom i dopunskom listom lijekova, pravo na stomatološko-protetsku pomoć i stomatološko-protetske nadomjestke, pravo na ortopedsku i druga pomagala i pravo na zdravstvenu skrb u inozemstvu.

142. U odnosu na postojeće sustave prisutne su i razlike u osiguranju sveobuhvatnih mjera zdravstvene skrbi za osobe s invaliditetom. S ciljem ostvarivanja jednakih uvjeta posebno na prostoru FBiH za provođenje obveznog zdravstvenog osiguranja u svim županijama za određene prioritetne programe zdravstvene skrbi i pružanje prioritetnih najsloženijih oblika

⁵⁹ Zakon o zdravstvenom osiguranju RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 01/09, 106/09); Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH („Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02 i 70/08); Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 1/02 7/02 19/07 2/08 i 34/08).

⁶⁰ Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, broj 106/09); Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH („Službene novine FBiH“, broj 29/97); Zakon o zdravstvenoj zaštiti Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 2/01, 19/07 i 2/08)

zdravstvene skrbi iz određenih specijalističkih djelatnosti u okviru Zavoda za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, uspostavljen je Fond solidarnosti putem kojeg se osiguravaju dodatna sredstva namijenjena za specijalističko liječenje. U RS je sustav centraliziran tako da ne postoji razlika u obimu skrbi. Kada se uporede sustavi FBiH, RS i BDBiH također postoji razlika u odnosu na pojedine oblike zaštite, ali se u cjelini može zaključiti da se osobama s invaliditetom osiguravaju osnovni oblici zaštite.

143. Na primarnoj razini zdravstvene skrbi, pri domovima zdravlja, organizirani su i funkcioniraju, tj. pružaju usluge, centri za mentalno zdravlje i centri za fizikalnu rehabilitaciju s ciljem ostvarivanja jednakih uvjeta za provođenje obveznog zdravstvenog osiguranja u skladu sa zakonom, a u cilju što dostupnije zdravstvene skrbi.

Centri za mentalno zdravlje u zajednici u FBiH, RS i BDBiH obavljaju promidžbu i prevenciju mentalnog zdravlja, rehabilitaciju mentalno oboljelih osoba, prevenciju invaliditeta i rehabilitaciju, te brigu i pomoć onesposobljenima. Osim ovih poslova, centar za mentalno zdravlje u zajednici obavlja i zdravstveno-promidžbeni rad na unapređenju mentalnog zdravlja u zajednici, proaktivan pristup u prepoznavanju i ranom dijagnosticiranju osoba s rizikom po mentalno zdravlje, edukaciju bolesnika, članova obitelji i radne okoline, psihološko savjetovanje u obitelji i zajednici, procjenu rizika po mentalno zdravlje u zajednici, planiranje i provođenje okupacijske terapije u zajednici, psihološka mjerenja putem testova, vanbolničke terapijske i rehabilitacijske postupke iz domena zaštite mentalnog zdravlja, socioterapiju i tretman bolesti ovisnosti u vanbolničkim uvjetima.

144. Centri za fizikalnu rehabilitaciju obavljaju zdravstveno-promidžbeni rad iz oblasti fizikalne medicine, vanbolničke terapijske i rehabilitacijske postupke iz domena fizikalne medicine, okupacijske tretmane, testiranje i procjene testova te surađuju s drugim službama s ciljem unapređenja tretmana pacijenata.⁶¹

145. Svaka osigurana osoba, uključujući i osobe s invaliditetom, ima pravo na slobodan izbor liječnika opće prakse i stomatologa, kao i mogućnost ostvarivanja prava na lijekove i cjepiva u skladu s provedbenim propisima temeljenim na načelima zdravstvene struke i medicinske etike te dobrovoljno registriranje kod timova primarne zdravstvene skrbi koje je i dugoročno propagirano.

146. Prema standardnim Pravilima UN-a, pravilo 15. (Zakonodavstvo) nalaže da su nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko odgovorne za kreiranje zakonskih temelja za mjere kojima se ostvaruju ciljevi pune participacije i ravnopravnosti osoba s invaliditetom.

U Bosni i Hercegovini na snazi je mnoštvo zakona koji su u velikoj mjeri usklađeni.

⁶¹ Njihova uspostava u FBiH, RS i BDBiH je regulisana zakonima o zdravstvenoj zaštiti

- U FBiH koja ima decentralizirani sustav riječ je o mnoštvu zakona koji reguliraju oblast zdravstva: Zakon o zdravstvenoj skrbi, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata, Zakon o krvi i krvnim sastojcima, Zakon o transplantaciji organa i tkiva u svrhu liječenja, Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima, Zakon o ljekarničkoj djelatnosti, Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Zakon o zaštiti osoba s psihičkim smetnjama, Zakon o sustavu poboljšanja kvalitete, sigurnosti i o akreditaciji u zdravstvu, Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina, Zakon o zdravstvenoj ispravnosti živežnih namirnica i predmeta opće upotrebe, Zakon o prometu otrova, Zakon o evidencijama u oblasti zdravstva, Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini, Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga.
- U RS sustav je centraliziran i uređen: Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o zdravstvenoj skrbi, Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima, Pravilnik o organizaciji, radu i financiranju povjerenstava za zaštitu osoba s mentalnim poremećajima.

Na primarnoj razini zdravstvene skrbi uspostavljen je koncept obiteljske medicine, uspostavljena mreža centara za ambulantnu fizikalnu rehabilitaciju i mreža centara za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici (24 CBR i 22 CMZ, teritorijalno ravnomjerno raspoređenih u Republici Srpskoj). Ustanove su prošle kroz program rekonstrukcije prostora i opremanja standardnim setovima nove medicinske opreme. Na razini sekundarne i tercijarne zdravstvene skrbi izvršena su značajna kapitalna ulaganja koja su omogućila nove metode i tehnike dijagnostike, liječenja i rehabilitacije, u koja su uključene i osobe s invaliditetom. Reformski procesi obuhvatili su edukaciju zdravstvenih radnika i suradnika na polju njihovih kliničkih znanja, novih pristupa ka multidisciplinarnom i timskom radu, prije svega u uspostavljenim službama u jedinicama lokalne samouprave, uključivanju korisnika u zajednički program brige o zdravlju. U pogledu unapređenja kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga učinjen je značajan napredak u uspostavljanju organizacijskih jedinica za kvalitetu u zdravstvenim ustanovama: Agencija za certifikaciju, akreditaciju i unapređenja kvalitete zdravstvene skrbi u RS; uspostavljeni su etički odbori u zdravstvenim ustanovama; realizira se projekt Unapređenja sustava kvalitete i upravljanja u zdravstvenim ustanovama. Arhitektonske barijere kao prepreka pristupu osobama s invaliditetom u zdravstvenim ustanovama su otklonjene u svim centrima za fizikalnu rehabilitaciju i svim rekonstruiranim domovima zdravlja i ambulantom obiteljske medicine, a to je i standard koji je uveden za sve novoizgrađene zdravstvene ustanove na osnovu Pravilnika o uvjetima za početak rada

zdravstvene ustanove.⁶² Ostvarivanje prava na ortopedska i druga pomagala regulirano je podzakonskim aktima Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske bez diskriminacije po uzroku nastanka, vrsti invaliditeta i prebivališta.

147. Kada je u pitanju unapređenje sustava u posljednjim godinama usvojeno je mnoštvo strateških dokumenata kojim se nastoji unaprijediti sustav zdravstvene skrbi kako u FBiH, RS i BDBiH kao što su Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece, Politika unapređivanja ishrane djece do pet godina života, Program prevencije masovnih nezaraznih bolesti i Strategija mentalnog zdravlja. U okviru projekta Globalnog fonda za borbu protiv HIV/AIDS tuberkuloze i malarije urađene su brošure i edukativni materijal, ali nije pripremljen na Braillevu pismu.

148. Osobe s invaliditetom imaju pristup zdravstvenoj rehabilitaciji, što je regulirano u RS Pravilnikom o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na produženu medicinsku rehabilitaciju u specijalizovanim ustanovama za rehabilitaciju⁶³ i Upustvom o primjeni Pravilnika o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na produženu medicinsku rehabilitaciju u specijaliziranim ustanovama za rehabilitaciju⁶⁴. U FBiH je regulirano Pravilnikom o organizaciji, bližim uvjetima prostora, medicinsko-tehničke opreme, stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji u oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci⁶⁵ i Pravilnikom o bližim uvjetima koje mora ispunjavati centar za fizikalnu rehabilitaciju⁶⁶, kao i način njegova organiziranja.

149. Osobe s invaliditetom u FBiH i RS imaju mogućnost zdravstvene skrbi u ustanovama socijalne skrbi, koje zbrinjavaju djecu bez roditelja, djecu za koju se roditelji ne brinu, socijalno zapuštenu djecu, tjelesno i psihički oštećenu djecu, odrasle osobe te nemoćne i stare osobe, a to se obavlja se na razini primarne zdravstvene skrbi, što se uređuje ugovorom između doma zdravlja odnosno privatnog zdravstvenog radnika i zavoda zdravstvenog osiguranja.

U ustanovama socijalne skrbi koje zbrinjavaju osobe ovisne o tuđoj pomoći, a kojima je potrebna zdravstvena njega i rehabilitacija, po uputama i pod stručnim nadzorom liječnika, osiguravaju se mjere zdravstvene skrbi suglasno uvjetima prostora, opreme i kadra koje propisuje županijski ministar. Troškove zdravstvene skrbi iznad utvrđenog standarda snosi ustanova socijalne skrbi.

⁶² „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj: 121/11

⁶³ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 63/10

⁶⁴ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 68/10

⁶⁵ „Službene novine Federacije BiH“, broj 73/11

⁶⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 29/12

150. Osobe s invaliditetom u FBiH i RS imaju mogućnost zaštite u lječilištima, zdravstvenim ustanovama na sekundarnoj razini, u kojima se prirodnim ljekovitim izvorima provodi preventivna zdravstvena skrb, specijalistička i bolnička rehabilitacija, odnosno, provođenje svih mjera rehabilitacije.

151. Postojeći sustavi zdravstvene skrbi u Bosni i Hercegovini uređuju zdravstveno osiguranje, kao dio socijalnog osiguranja građana koji čini jedinstven sustav u okviru kojeg građani ulaganjem sredstava, na načelima uzajamnosti i solidarnosti, obvezno osiguravaju ostvarivanje prava na zdravstvenu skrb i druge oblike osiguranja na način koji je utvrđen zakonima o zdravstvenoj skrbi i propisima donesenim na temelju tih zakona. Zakoni o zdravstvenom osiguranju sadrže odredbu o zabrani bilo kojeg oblika diskriminacije osiguranih osoba, po bilo kojoj osnovi: veličina doprinosa, socijalno porijeklo i dr. Ovi zakoni propisuju kategorije osiguranika, prema kojima su osiguranici i korisnici mirovina i korisnici prava na profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje prema propisima o mirovinskom i invalidskom osiguranju, kojima je priznato svojstvo ratnog, mirnodopskog i civilnog invalida rata, odnosno status korisnika obiteljske invalidnine suglasno pozitivnim propisima, ako nisu zdravstveno osigurani po drugoj osnovi.

152. Zakonima u BiH utvrđeno je pravo pacijenata na informacije koje mogu biti priopćene pacijentu usmeno ili pisano, na razumljivom jeziku za pacijenta, a ako je u pitanju strani državljanin, u pravilu, na njegovom maternjem jeziku ili uz prisustvo ovlaštenog prevoditelja, odnosno tumača znakovnog jezika, ako je u pitanju pacijent s onesposobljenjem. Razumljivi rječnik podrazumijeva davanje informacija koje su prilagođene obrazovnoj razini, fizičkom, psihičkom i emocionalnom stanju osobe kojoj se daje savjet odnosno informacija.

Članak 26. Osposobljavanje i rehabilitacija

153. Osposobljavanje i rehabilitacija je u nadležnosti entiteta. Osobe s invaliditetom ostvaruju pravo na svaki oblik zdravstvene skrbi u istom obimu, kvaliteti i standardu kao sve osigurane osobe bez diskriminacije po bilo kakvoj osnovi. Pravo na medicinsku rehabilitaciju propisano je entitetskim zakonskim aktima te provedbenim propisima. Medicinska rehabilitacija se provodi na sve tri razine zdravstvene skrbi (primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj) kao i u specijaliziranim zavodima koji koriste prirodne čimbenike u liječenju, banjsko-klimatska lječilišta. Usluge rehabilitacije su neujednačene te se osiguravaju prema mogućnostima nadležnih institucija.

154. Na razini primarne zdravstvene skrbi u FBiH organizirana je medicinska rehabilitacija u zajednici putem centara za mentalno zdravlje u zajednici i centara za fizikalnu

rehabilitaciju. Centri za mentalnu rehabilitaciju svoje aktivnosti provode kroz rehabilitaciju u zajednici osiguravajući promidžbu i prevenciju kao i rehabilitaciju mentalnog zdravlja. Centri za fizikalnu rehabilitaciju osiguravaju promidžbu zdravlja, prevenciju invaliditeta, kao i fizikalnu rehabilitaciju te brigu i pomoć onesposobljenim i djeluju u zajednici. Zdravstvene usluge se pružaju u zajednici putem multidisciplinarnih timova. Usvojen je Pravilnik o bližim uvjetima koje mora ispunjavati centar za fizikalnu rehabilitaciju, kao i način njegova organiziranja⁶⁷.

155. Na razini sekundarne zdravstvene skrbi medicinska rehabilitacija se provodi, u općim i županijskim bolnicama, u kojima su uglavnom zastupljeni svi vidovi fizikalne rehabilitacije uključujući i hidroterapiju. Tercijarna razina medicinske rehabilitacije vezana je za kliničke centre, odnosno za institute za rehabilitaciju u kojima se provodi sveobuhvatna stacionarna medicinska rehabilitacija. Rehabilitacija se provodi i u specijaliziranim zdravstvenim ustanovama koje koriste prirodne čimbenike u liječenju kao što su zavodi i banjsko-klimatska lječilišta. U FBiH postoji šest takvih zdravstvenih ustanova, koje koriste prirodan faktor u liječenju i rehabilitaciji. Ove institucije rade ugovorno ili komercijalno te svoje usluge iz oblasti medicinske rehabilitacije realiziraju na temelju ugovora s udruženjima, fondovima zdravstvenog osiguranja ako su nastavak bolničkog liječenja i sl., pod povoljnim uvjetima. Ove usluge nisu obuhvaćene obveznim zdravstvenim osiguranjem.

156. Isporučitelji ortopedskih i drugih pomagala, na koja osobe s invaliditetom ostvaruju pravo sukladno Pravilniku o medicinskim pomagalima⁶⁸, obvezni su osigurati kontinuirano snabdijevanje, servis i popravke ortopedskih i drugih pomagala, čime se osigurava odgovarajuća kvaliteta ovog vida zdravstvene skrbi. Osiguranoj osobi ZZO osigurava pomagalo odgovarajućeg standarda i kvalitete te vrijednosti u skladu s navedenim Pravilnikom.

157. Profesionalna rehabilitacija je kontinuirani dio opće rehabilitacije koja obuhvaća profesionalno usmjeravanje, profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Ona je usmjerena prema što bržem uključivanju osobe s invaliditetom u rad u zanimanju gdje će postizati najpovoljniji radni učinak s najmanjim izgledom da dođe do daljnjeg narušavanja njezinih preostalih radnih i općih sposobnosti. Profesionalnu rehabilitaciju organiziraju i izvode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole ili druge pravne osobe koje ispunjavaju uvjete za njezino provođenje.

⁶⁷ „Službene novine Federacije BiH“, broj 29/12

⁶⁸ „Službene novine FBiH“ broj 58/06, "Službeni glasnik RS", broj 22/2008 - prečišćen tekst, 42/2008, 106/2008, 110/2008 - ispr., 115/2008, 120/2008 - ispr., 17/2010, 22/2010 - ispr. i 80/2010

158. Skladno Zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom⁶⁹ fondovi⁷⁰ provode različite aktivnosti cilj kojih je integracija osoba s invaliditetom u svijet rada. Zavod za zapošljavanje odlučuje o načinu ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju nezaposlenih osoba s invaliditetom, dok je organiziraju i izvode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole ili druge pravne osobe koja ispunjavaju uvjete za osposobljavanje. Profesionalna rehabilitacija uključuje sljedeće aktivnosti: utvrđivanje preostalih radnih i općih sposobnosti, profesionalno informiranje, savjetovanje i procjenu profesionalnih mogućnosti, analizu tržišta rada, mogućnost zapošljavanja i uključenja u rad, procjenu mogućnosti izvođenja razvoja i usavršavanja programa profesionalnog osposobljavanja, radno osposobljavanje, dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i programe za održavanje i usavršavanje radnih i radno-socijalnih vještina i sposobnosti u razdoblju do zapošljavanja.

159. Zakonom o pravima branitelja i članova njihove obitelji⁷¹ propisano je pravo na rehabilitaciju branitelja kod kojih je usljed bolesti ili povrede došlo do težeg oštećenja organizma. Na temelju preostale radne sposobnosti imaju pravo na profesionalnu rehabilitaciju uključujući i školovanje za obavljanje poslova za koje se traži viša školska sprema od one koju ima. Profesionalna rehabilitacija osigurava se za osposobljavanje za vršenje ranijeg ili drugog odgovarajućeg zanimanja, stručno osposobljavanje za vršenje određenog zanimanja i stručno usavršavanje.

160. U RS se osobama koje trebaju prekvalifikaciju da bi održali zaposlenost osigurani su uvjeti za prekvalifikaciju, sredstva za ponovno zapošljavanje kada ostanu tehnološki višak. Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju RS⁷² članom 56. regulira prava za prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju ukoliko zbog smanjene radne sposobnosti nije u mogućnosti obavljati poslove na tom radnom mjestu. U RS još uvijek nisu razvijeni programi za prebacivanje na otvoreno tržište osoba s invaliditetom koje su zaposlene u zaštitnim radionicama.

161. Pristup asistivnoj tehnologiji u RS je većim dijelom u nadležnosti Fonda zdravstvenog osiguranja RS i reguliran je Pravilnikom o pravu na ortopedska i druga pomagala⁷³ koji liste pomagala mijenja na godišnjoj razini s ciljem da postojeća sredstva za nabavku pomagala rasporedi optimalno i omogući nove asistivne tehnologije. U 2012. godini novim pravilnikom

⁶⁹ "Službene novine FBiH" broj: 9/10, "Sl. glasnik RS", broj 37/11

⁷⁰ Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom FBiH i Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom RS

⁷¹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 61/06, 27/08 i 32/08

⁷² „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 134/11

⁷³ „Službeni glasnik RS“, br. [42/09](#), [51/09](#), [64/09](#), [101/09,02/10](#), [10/10](#), [73/10](#), [101/10](#), [17/11](#), [42/11](#)

se smanjuju rokovi korištenja pomagala za djecu i omladinu i priprema reparacija pomagala da bi veći broj korisnika imao pristup pomagalima (stari s invaliditetom). Još uvijek je prisutna i besplatna raspodjela pomagala koja su dobivena u humanitarnim pomoćima koja najviše utječu na poboljšanje kvaliteta života korisnika ortopedskih pomagala (kreveti na električni pogon, liftovi za dizanje, sobna kolica, hodalice, skuteri na električni pogon). Pristup asistivnim tehnologijama omogućuje se i putem projekata, koje udruženja osoba s invaliditetom apliciraju prema Ministarstvu zdravlja i socijalne skrbi RS kao i u lokalnim zajednicama.

162. U FBiH Osnovnim paketom zdravstvenih prava osiguravaju se i zdravstvene usluge utvrđene prioritetnim federalnim programima zdravstvene skrbi i prioritetnim najsloženijim oblicima zdravstvene skrbi iz određenih specijalističkih djelatnosti utvrđene Odlukom o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene skrbi od interesa za FBiH i prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene skrbi iz određenih specijalističkih djelatnosti koji će se pružati osiguranim osobama na teritoriju FBiH⁷⁴. Humana reprodukcija osoba s invaliditetom jest zdravstvena usluga utvrđena spomenutom Odlukom o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene skrbi od interesa za FBiH.

163. Sustav rehabilitacije provodi se u svim zajednicama, rehabilitacijski tim postaje fleksibilniji i aktivno sudjeluje u svim vidovima rehabilitacije. Rehabilitacija obuhvaća sve dobne skupine. Liječenje u zajednici povećava pristupačnost i kvalitetu usluge za osobe s invaliditetom i njihove obitelji. Usluge obuhvaćaju primarni tretman oštećenja i invaliditeta u centru i kod kuće, kao i edukaciju pacijenta, promidžbu zdravlja i prevenciju bolesti i invaliditeta.

Član 27. Rad i zapošljavanje

164. Pitanja rada se definiraju na entitetskim razinama putem sustavnih zakona u oblasti zapošljavanja: Zakon o radu i Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti kao i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju štite osobe s invaliditetom od diskriminacije.

165. Zakonom o radu⁷⁵ propisano je da osoba koja traži uposlenje, kao i osoba koja se uposli, ne može biti stavljena u nepovoljniji položaj zbog rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti, članstva ili nečlanstva u političkoj stranci, članstva ili nečlanstva u

⁷⁴ "Službene novine Federacije BiH", br. 8/05, 11/07, 44/07, 97/07 i 33/08

⁷⁵ „Službene novine FBiH“, br. 43/99, 32/00 i 29/03

sindikatu, **tjelesnih i psihičkih poteškoća** glede angažiranja, obrazovanja, promicanja, uvjeta i zahtjeva rada, otkazivanja ugovora o radu ili drugih pitanja koja proistječu iz radnog odnosa. Shodno navedenom tjelesne i psihičke poteškoće su jedan od diskriminacijskih osnova i ne mogu biti razlog stavljanja u nepovoljniji položaj invalidnih osoba u odnosu na druge osobe. Sukladno Zakonu o radu plaće uposlenika utvrđuju se kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu i ugovorom o radu.

166. Prema Zakonu o radu uposleniku koji je pretrpio povredu na radu ili je obolio od profesionalne bolesti, za vrijeme dok je privremeno nesposoban za rad, poslodavac ne može otkazati ugovor o radu.

167. U slučajevima i za vrijeme bolovanja, poslodavac ne može uposleniku otkazati ugovor o radu koji je u skladu s ovim zakonom zaključen i na određeno vrijeme.

168. Ostajanje na radu nije opcija koja ovisi o osobi s invaliditetom, nego o stručnoj zdravstvenoj službi. U skladu sa Zakonom o radu uposlenik koji je privremeno bio nesposoban za rad zbog ozljede ili ozljede na radu, bolesti ili profesionalne bolesti, a za koga nakon liječenja i oporavka nadležna zdravstvena ustanova ili ovlaštenu liječnik utvrdi da je sposoban za rad, ima pravo vratiti se na poslove na kojima je radio prije nastupanja privremene nesposobnosti za rad ili na druge odgovarajuće poslove. U skladu s članom 66. istog zakona, ako mjerodavna ustanova ocijeni da kod uposlenika postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti, poslodavac mu je dužan u pisanom obliku ponuditi druge poslove za koje je uposlenik sposoban. Međutim, ukoliko nadležna zdravstvena ustanova utvrdi potpuni gubitak radne sposobnosti uposlenika, ne postoji mogućnost ostanka na radu nego se isti umirovi u skladu s propisima o mirovinsko-invalidskom osiguranju.

169. Zakon o radu ima posebno poglavlje koje predviđa skrb uposlenika privremeno ili trajno nesposobnog za rad. U skladu sa Zakonom o radu uposlenik koji je pretrpio povredu na radu ili je obolio od profesionalne bolesti, za vrijeme dok je privremeno nesposoban za rad, poslodavac ne može otkazati ugovor o radu. Također općenito poslodavac samo uz prethodnu suglasnost vijeća uposlenika može otkazati ugovor o radu uposleniku kod kojeg postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti. U skladu sa Zakonom o radu, ako mjerodavna ustanova ocijeni da kod uposlenika postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti, poslodavac mu je dužan u pisanom obliku ponuditi druge poslove za koje je uposlenik sposoban. Uposlenik, koji je

pretrpio povredu na radu ili obolio od profesionalne bolesti ima prednost pri stručnoj naobrazbi, osposobljavanju i usavršavanju koje organizira poslodavac.

170. Problem neformalne ekonomije, koji u našoj državi predstavlja nelegalan, neprijavljen rad, nastoji se prvenstveno rješavati pojačanim inspekcijskim nadzorom pravnih osoba – poslodavaca te preventivnim i represivnim mjerama u smislu ispravljanja nedostataka naknadnom prijavom osobe zatečene na radu ili u slučaju većih kršenja izricanjem prekršajne novčane kazne. Međutim, inspekcija rada u svojim evidencijama nema metodologiju koja bi posebno evidentirala i izdvajala osobe s invaliditetom zatečene u radu »na crno«.

171. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom⁷⁶ regulira upošljavanje osoba s invaliditetom i uključivanje na tržište rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima upošljavaju se osobe s invaliditetom na otvorenome tržištu rada, u državnim tijelima, tijelima pravosuđa, tijelima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, gospodarskim društvima i drugim pravnim osobama koje nisu osnovane za upošljavanje osoba s invaliditetom, sukladno zakonu. Prednost pri upošljavanju u subjektima u okviru javnoga sektora imaju osobe s invaliditetom ako, pored općih, ispunjavaju i posebne uvjete za radno mjesto.

172. Pod posebnim uvjetima upošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi ili gospodarskom društvu koje je osnovano radi upošljavanja osoba s invaliditetom. Pod upošljavanjem pod posebnim uvjetima, smatra se i upošljavanje u organizacijama osoba s invaliditetom i samoupošljavanje (pokretanje obrta, obavljanje samostalne djelatnosti i obavljanje poljogospodarske djelatnosti kao jedinog i glavnog zanimanja). Pravo na upošljavanje pod posebnim uvjetima imaju osobe s invaliditetom s najmanje 60% invaliditeta, osobe s najmanje 70% tjelesnog oštećenja, ukoliko to oštećenje ima za posljedicu smanjenje radne sposobnosti i osobe s lakim i umjerenim intelektualnim teškoćama.

173. Donošenjem navedenog Zakona stvoreni su i preduvjeti za osnivanje FPRZOSI koji je osnovan 2010. g. Djelatnost FPRZOSI je, među ostalim, i provođenje politike razvijanja i unapređivanja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, financiranje ili sufinanciranje ustanova za profesionalnu rehabilitaciju i radnih centara. isplata novčanog poticaja. sufinanciranje razvoja postojećih programa te uvođenja novih tehnologija i programa namijenjenih zapošljavanju osoba s invaliditetom. sufinanciranje programa za održavanje zaposlenosti osoba s invaliditetom. sufinanciranje i financiranje programa edukacije stručnih

⁷⁶ „Sl. novine F BiH“, broj 09/10

osoba na području profesionalne rehabilitacije te sufinanciranje i financiranje programa istraživanja i razvoja profesionalne rehabilitacije.

174. Za ostvarivanje prava na poticaje pri zapošljavanju osoba s invaliditetom nije relevantno je li invaliditet stečen tijekom rada ili je nastao ranije, stoga su kod prava na ostvarivanje poticaja FPRZOSI sve vrste invalidnosti i načini nastanka izjednačeni. Isplaćeni poticaji odnose se na povrat doprinosa i poreza na plaću zaposlene osobe s invaliditetom.

175. Stimulansi koji se utvrđuju ugovorom o upošljavanju osoba s invaliditetom zaključenim s nositeljem osiguranja upošljavanja su: jednokratna materijalna davanja, sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uvjeta rada, kreditna sredstva po povoljnijim uvjetima namijenjena kupovini strojeva, opreme, alata, pribora potrebnog za upošljavanje osoba s invaliditetom, poslovnog prostora i sredstva naknade razlike zbog smanjenog radnog učinka ili za sufinanciranje dijela plaće asistenta (pomagača u radu) osoba s invaliditetom tijekom rada.

176. U Republici Srpskoj pitanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom garantirano je Ustavom i uređeno zakonima i drugim aktima. Ustav Republike Srpske u članu 40. stav 3. jamči osobama sa invaliditetom posebnu zaštitu. Republika Srpska je u okviru svoje ustavne nadležnosti donijela sve potrebne zakone u oblasti rada i zapošljavanja kojima je obezbjedila zaštitu od diskriminacije za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na vrijeme nastanka i uzroke invalidnosti. Zakon o radu⁷⁷ zabranjuje diskriminaciju radnika i osoba koje traže zaposlenje po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, tjelesnog i društvenog zdravlja i drugih obilježja, koja nisu u neposrednoj vezi s prirodom radnog odnosa. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti jamči jednakost u ostvarivanju prava na zapošljavanje i zabranjuje diskriminacije po svim osnovama kada je u pitanju zapošljavanje. Zakon o zaštiti na radu⁷⁸ zabranjuje diskriminaciju radnika u ostvarivanju zaštite i zdravlja na radu po svim osnovama utvrđenim Zakonom o radu. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida⁷⁹ zabranjena je diskriminacija po osnovu spola i spolne orijentacije, polazeći od toga da je Zakon o radu kao sustavni propis zabranio diskriminaciju po svim osnovama.

177. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS predvidio je više oblika zapošljavanja osoba s invaliditetom. Osoba s invaliditetom ima pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod općim i posebnim uvjetima. Zapošljavanje pod općim uvjetima osoba s invaliditetom ostvaruje se posredstvom službi za zapošljavanje, agencija i

⁷⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 55/07

⁷⁸ „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 30/10

⁷⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 54/09, 37/11

samostalno pod uvjetima propisanim Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti. Pravo na zapošljavanje pod posebnim uvjetima imaju osobe s najmanje 40% invalidnosti, osobe s najmanje 70% tjelesnog oštećenja i osobe s lakom i umjerenom mentalnom retardacijom. Zapošljavanjem osoba s invaliditetom pod posebnim uvjetima smatra se obvezno zapošljavanje osoba s invaliditetom u republičkim organima uprave, organima lokalne samouprave, organima pravosuđa, javnim ustanovama i fondovima, te javnim poduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu s ovim zakonom.

178. Zapošljavanje pod posebnim uvjetima je i zapošljavanje u privrednom društvu ili zaštitnoj radionici, osnovanim radi zapošljavanja osoba s invaliditetom koji se na osnovu radnih i općih sposobnosti ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada ili održati svoje zaposlenje uz primjenu olakšica utvrđenih zakonom. Zapošljavanjem pod posebnim uvjetima smatra se i samozapošljavanje, odnosno osnivanje privrednog društva i obavljanje samostalne djelatnosti. Zakon o radu i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju omogućavaju rad van prostorija poslodavca i kod kuće radnika čime su proširene mogućnosti zapošljavanja. Zapošljavanje u javnim ustanovama se uglavnom odvija po kvotnom principu, ali za osobe koje se zapošljavaju u javnom sektoru ne osigurava se poticaj za prilagođavanje radnih mjesta, što utječe na smanjenu stopu zapošljavanja u javnim ustanovama.

179. Pristup tržištu rada omogućen je svim građanima jednako, a osobama s invaliditetom je osiguran kroz Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju.

180. Prilagođavanje radnih mjesta je osigurano za osobe koje se zapošljavaju u privatnom i nevladinom sektoru, ali ne i za javni sektor. Svi stimulansi za zapošljavanje su dostupni privatnom i nevladinom sektoru, ali nisu dostupni javnom sektoru zbog njegove obveze utvrđene zakonom da, prema kvotnom sistemu, zapošljava osobe s invaliditetom.

181. Zakonom o radu su zajamčena jednaka prava svim građanima pa i osobama s invaliditetom pa je zabranjen prisilan rad, propisan je način zaštite od uznemiravanja, gdje je teret dokazivanja na poslodavcu. Zabrana nezakonitog otkaza je uređena Zakonom o radu. Otkazni rok za osobe s invaliditetom dvostruko je duži od ostalih radnika. Svi mehanizmi zaštite od neopravdanog otkaza ugovora o radu kao što su obraćanje poslodavcu, inspekciji, sudovima, Agenciji za mirno rješavanje jednako su dostupni osobama s invaliditetom. Postoje i kazne za prekršaje koji se počine nezakonitim otkazom i predviđena je mjera u slučaju sudskog spora koja se odnosi na vraćanje radnika na rad za vrijeme trajanja spora.

182. Strategija zapošljavanja RS, Radni plan zapošljavanja i ciljani programi zapošljavanja osiguravaju punu jednakost osoba s invaliditetom u pristupu zapošljavanju i svim resursima. Osobe s invaliditetom uživaju jednaka prava na temelju rada kao i ostale osobe. Nema diskriminacije po pitanju trajanja zaposlenja, napredovanja u službi i njima se osigurava potpuna zaštita na radu. Zakon o radu osigurava zaštitu svih zaposlenih na ravnopravnoj osnovi kao i osoba s invaliditetom, kada su u pitanju povoljni uvjeti rada uključujući i jednake mogućnosti i jednaku plaću za rad iste vrijednosti, sigurne uvjete rada koji nisu štetni po zdravlje uključujući i zaštitu od svih vidova uznemiravanja. Osobe s invaliditetom jednako kao i ostali radnici mogu ostvariti svoja radnička i sindikalna prava. Osobe s invaliditetom jednako kao i druge osobe imaju pristup općim tehničkim programima kao i programima profesionalne orijentacije, zavodu za zapošljavanje i agencijama koje posreduju u zapošljavanju. Što se tiče promicanja mogućnosti zapošljavanja osoba s invaliditetom u RS postoji Fond za profesionalnu rehabilitaciju i za zapošljavanje u čijoj je nadležnosti promicanje zapošljavanja, stimuliranje i financijska podrška zapošljavanja i samozapošljavanja.

183. Prema podacima Fonda za osposobljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom RS, od ukupnog broja osoba koje su koristile sredstva za zapošljavanje i samozapošljavanje, 94% su muškarci a 6% žene, što je posljedica povećanog broja invaliditeta u populaciji muškaraca nastalog usljed ratnih radnji.

184. Posebna zaštita za bolesne i invalidne radnike u RS dodatno se uređuje i osigurava Općim kolektivnim ugovorom.⁸⁰

185. U BDBiH zapošljavanje osoba s invaliditetom uređeno je Zakonom o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti⁸¹ za sve osobe i Zakonom o radu⁸². Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, drugih propisa i akata Zavoda i agencije za zapošljavanje, osigurava jednakost svih osoba koje traže zaposlenje. U stavu 2. člana 5. Zakona o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti kaže se da posebna zaštita određenih kategorija osoba (invalidi, maloljetnici, starije osobe) nije u suprotnosti s načelima zabrane diskriminacije iz stava 1. ovog člana. Nedostatak ovog zakona jest što ne predviđa sankcije u slučaju diskriminacije.

186. Zavod za zapošljavanje BDBiH⁸³ stimulira poslodavce da zapošljavaju nezaposlene osobe s invaliditetom i članove obitelji invalidne osobe tako što je sredstva za podsticaj za

⁸⁰ „Sl. glasnik Republike Srpske“ broj 40/10

⁸¹ „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“ br.33/04,19/07 i 25/08

⁸² „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 19/06, 19/07, i 25/08

⁸³ Zakon o zapošljavanju Brčko distrikta BiH („Sl.glasnik BDBiH“ broj: 33/04, 19/07, 25/08), Odluka br.04-356-3/08

ove osobe uvećao za iznos od 50% od iznosa ciljne grupe kojoj nezaposlena osoba pripada prema stupnju stručne spreme.

187. Osobe s invaliditetom u BDBiH u radnim sporovima mogu odrediti opunomoćenike koji će ih zastupati, pa i organizacije osoba s invaliditetom u skladu sa Zakonom o upravnom postupku BDBiH.⁸⁴

Član 28. Odgovarajući uvjeti života i socijalna skrb

188. Na razini Bosne i Hercegovine, u oblasti invalidnosti usvojena je POIBiH kao okvirni dokument za ovu oblast. Na temelju ove politike urađene su entitetske Strategije za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom, dok ona još uvijek nije usvojena u Brčko Distriktu.

189. Sustav socijalne skrbi u RS, FBiH i BDBiH regulirani su zakonima o socijalnoj skrbi⁸⁵, zakonima o dječjoj zaštiti⁸⁶ i obiteljskim zakonima⁸⁷.

190. Osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini imaju jednak pristup u procesu osiguravanja hrane, odjeće, smještaja i pristupa vodi na jednakoj osnovi kao i drugi građani. Osobe s invaliditetom koje žive u gradovima uglavnom imaju na raspolaganju gradske vodovode i kanalizacijske sustave, a na selima se kroz programe nadležnih organa osigurava pristup vodi.

191. Strategija za unapređenje društvenog položaja osobe s invaliditetom u RS 2010.–2015. te Strategija FBiH kroz svoje ciljeve definiraju pravce razvoja socijalne sigurnosti za osobe sa invaliditetom od standarda socijalne sigurnosti, financiranja minimuma socijalne sigurnosti do mirovinsko-invalidskih prava za osobe koje su svoju invalidnost stekle u procesu rada.

192. U RS je u travnju 2012. g.⁸⁸ godine stupio na snagu novi Zakon o socijalnoj skrbi koji je donio temeljnu reformu ovoj oblasti, a posebno vezano za osobe s invaliditetom. Uvjeti za novčanu pomoć su ublaženi i ovaj vid pomoći je dostupan svom građanima koji nisu radno sposobni zbog starosti ili invaliditeta. Povećan je novčani cenzus za primanje novčane pomoći na što će omogućiti bolji pristup socijalnoj sigurnosti, npr. osoba koja živi u obitelji u kojoj su

⁸⁴ „Sl.glasnik BDBiH”, broj 48/11

⁸⁵ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09), Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 5/93, 115/96, 110/03 i 33/08), Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikt BiH („Sl.glasnik BD BiH“ br. 1/03 i 4/04)

⁸⁶ Zakon o dječjoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 4/02, 17/08 i 1/09), Zakon o dječjoj zaštiti Brčko distrikt BiH („Sl.glasnik BD BiH“, br. 1/03 i 4/04, 21/05),

⁸⁷ Obiteljski zakon („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02 i 41/08), Obiteljski zakon FBiH („Službene novine FBiH“, broj 35/05), Obiteljski zakon BDBiH („Sl.glasnik BD BiH“, broj 23/07)

⁸⁸ „Sl.Glasnik Republike Srpske“, broj 37/12

primanja ispod minimuma imat će pristup socijalnoj novčanoj pomoći. Povećani su iznosi za druga prava, kao što je pravo na tuđu njegu i pomoć, koje je podijeljeno u dvije grupe u odnosu na stupanj oštećenja i potrebu, te određen procentualni iznos u odnosu na prosječnu plaću za proteklu godinu, što će omogućiti praćenje životnog standarda na godišnjoj razini. Procjene će se obaviti do kraja 2012. g., a do tada će svi korisnici dobiti dvostruko veći iznos za tuđu njegu i pomoć 10% od prosječne neto plaće za proteklu godinu, a od 01.siječnja 2013. g. prva će skupina primiti 20% od prosječne plaće za proteklu godinu. Uz sva materijalna prava iz oblasti socijalne skrbi o osobe s invaliditetom imaju pravo na zdravstvenu skrb.

193. U Zakonu se upotrebljavaju termini koji se odnose na izjednačavanje mogućnosti pa je uspostavljeno pravo – podrška u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju, a odnosi se na podršku djeci i omladini u tijeku školovanja. Uz materijalna prava novim zakonom reguliraju se prava na dnevno zbrinjavanje kroz usluge pomoć u kući za stare osobe, dnevne centre, individualnu pomoć, mobilne timove i sl. Pomoć u kući za stare osobe pružaju Crveni krst, Karitas i Merhamet u većini gradova u Republici Srpskoj, kao i dnevni centri za osobe s mentalnom retardacijom i kombiniranim smetnjama širom Republike Srpske: Trebinje, Gacko, Foča, Nevesinje, Istočno Sarajevo, Banjaluka, Gradiška, Srbac i drugi, a usluge individualne pomoći do 8 sati dnevno u Banja Luci, Gradišci, Kozarskoj Dubici i drugdje.

194. Za osobe u ruralnim sredinama razvijaju se usluge kao naknada za smještaj u obitelji, kojom se stimulira obitelj da osoba s invaliditetom živi u obiteljskom okruženju iako ima uvjete za smještaj u instituciju. Usluge po zakonu mogu pružati korisnička udruženja čime se štiti interes korisnika i osigurava njihovo izravno sudjelovanje. Korisnička udruženja koja pružaju ovaj vid usluga lokalne vlasti stimuliraju na različite načine, ali najviše dodjeljivanjem prostora za rad i pružanje usluga.

195. Novi zakon je omogućio da se briga o osobama s invaliditetom podijeli između obitelji, materijalnih davanja koja osigurava država (entitet 50% i opština 50%) i usluga koje financira općina.

196. Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju⁸⁹ regulira pravo na invalidsku mirovinu, pravo na obiteljsku mirovinu za osobe s invaliditetom i osobe koje su invaliditet stekle prije 14. godine života, čime je osigurana osnovna egzistencija osobama koja nisu sposobne za rad, a za koje u skladu sa Obiteljskim zakonom, obitelj ima obvezu skrbiti o njima.

⁸⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 134/11

197. Pitanja smještaja rješavaju se na više načina. Prije svega se stimuliraju lokalne vlasti i osobe s invaliditetom da ostaju u svojoj zajednici jer je proces deinstitutionalizacije starteški pristup pitanjima smještaja. Ukoliko im je potrebna adaptacija, osobe sa invaliditetom mogu se obratiti službama za socijalni rad koje posreduju u kontaktu s lokalnim vlastima i nadležnom ministarstvu RS na osiguravanju uvjeta. Korisnici prema predloženim projektima dobivaju sredstva za stvaranje adekvatnih uvjeta stanovanja, a često se uključuju i volonteri mjesnih zajednica. Strategijom za unapređenje položaja osoba s invaliditetom RS planirano je stambeno osiguravanje dodjelom socijalnih stanova. Socijalni stanovi koji su postojali prije 1992. g. nakon građanskog rata uglavnom su otkupljeni i prešli su u privatno vlasništvo, a mali broj stanova je ostao. Ti stanovi se i danas koriste za socijalne kategorije, a između njih i osobe s invaliditetom.

198. U FBiH pojam socijalne skrbi, u smislu Zakona o osnovama socijalne skrbi, zaštite civilnih žrtava rata i skrbi o obiteljima s djecom, predstavlja organiziranu djelatnost, usmjerenu na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih obitelji u stanju socijalne potrebe. Sustav socijalne skrbi u FBiH temelji se na načelima humanizma, solidarnosti i građanskog morala, a ostvaruje se otkrivanjem, umanjivanjem ili otklanjanjem posljedica uzroka koji dovode do stanja socijalne potrebe. Korisnici, prava i uvjeti njihova ostvarivanja definirani su pomenutim zakonom. U FBiH neposredno pružanje socijalne skrbi odvija se u Federalnom i deset županijskih ministarstava socijalne politike, te kroz 78 lokalnih službi socijalne skrbi (53 centra za socijalni rad i 25 općinskih službi), dva županijska centra za socijalni rad, 26 ustanova za zbrinjavanje korisnika socijalne skrbi, te 11 dnevnih centara za dnevno zbrinjavanje osoba s invaliditetom.

199. Osnovna prava osoba s invaliditetom, koja se isplaćuju iz proračuna FBiH (sredstva za isplatu naknada civilnih žrtava rata u FBiH osiguravaju se participativno i to 70% iz proračuna FBiH a 30% iz županijskog proračuna). Svrha ovog zakonskog rješenja jest da osobama sa natežim invaliditetom (kod neratnih s 90% i 100% tjelesnog oštećenja, a civilne žrtve rata od 60–100% tjelesnog oštećenja) pruži materijalnu skrb i podršku u svrhu izjednačavanja prilika.⁹⁰

200. Pomenutim zakonom u FBiH propisano je pravo na tuđu njegu i pomoć za osobe sa najtežim oblicima invaliditeta, odnosno za osobe kojima je za obavljanje osnovnih životnih potreba potrebna tuđa pomoć. Ovu vrstu prava ostvaruju i civilne žrtve rata i osobe sa neratnim invaliditetom. Pored osnovnih prava za osobe sa invaliditetom i civilne žrtve rata,

⁹⁰ U 2010. godini je iz Proračuna FBiH izdvojeno 150.000.000,00 KM za oko 50000 tzv. neratnih invalida, a 24.824.326,17 KM za 10904 civilnih žrtava rata. U 2011. godini za prava 42198 neratnih invalida izdvojeno je 151.685.784,84 KM, a za prava 10782 civilnih žrtava rata izdvojeno je 34.216.698,07 KM (federalni proračun 24.222.971,90, županijski proračuni 9.993.726,17 KM).

propisana su i prava na novčanu i drugu materijalnu pomoć koja se ostvaruju na razini županija, a u funkciji su socijalne skrbi osoba u stanju socijalne potrebe, gdje su među prvim korisnicima navode OSI i stare osobe. Ova odredba definiira nešto povoljnije uvjete za žene u ostvarivanju prava na novčanu pomoć, tj. starosna granica za žene je 60, a muškarce 65 godina. Stambena problematika kao i programi socijalnog stanovanja u nadležnosti su županijskih, odnosno općinskih organa vlasti.

Član 29. Sudjelovanje u političkom i javnom životu

201. Pravo sudjelovanja na izborima regulirano je na razini BiH Izbornim zakonom BiH⁹¹. Izborni zakon ne uskraćuje pravo da glasaju ili budu izabrani osobama s invaliditetom. Ne postoji posebno zakonodavstvo koje sprečava osobe s invaliditetom da sudjeluju u političkom životu, ali ne postoje ni mjere za poticaj osobama sa invaliditetom za sudjelovanje u političkom i javnom životu. Za glasanje je omogućeno osobama koje trebaju asistenciju ili dolazak mobilnog tima u kuću, Pravilnikom o načinu provođenja izbora u BiH⁹² ove osobe mogu da se prijave i dobiju mogućnost na način koji je njima najprilagođeniji. U toku kampanja prije izbora informacije su osigurane za sve građane putem elektronskih medija, gestovnog tumača, tiskovina i sl.

202. Strategije za unapređenje društvenog položaja osoba s invaliditetom FBiH i RS identificivale su potrebu da se omogući aktivno sudjelovanje u radu političkih partija, političkom životu i procesima odlučivanja na svim razinama. Posebno se potiču organizacije osoba s invaliditetom da sudjeluju u javnim raspravama za dokumente koji su od važnosti za sve građane.

203. Organizacije osoba s invaliditetom u BiH organizirane su kroz Zakon o udruženjima i fondacijama. Ovaj zakon postoji na entitetskom i državnom razini. Ne postoji registar Udruženja osoba s invaliditetom na razini RS ili BiH, ali je identificirano osam saveza koji su dobili status od javnog interesa za RS, a samim tim dobivaju sredstva za financiranje rada u skladu s Pravilnikom o kriterijima i postupku za dodjelu novčane pomoći udruženjima od javnog interesa, ostalim udruženjima i fondacijama. Većina udruženja koja nisu od javnog interesa dobivaju manju podršku na godišnjoj razini.

204. Udruženja i savezi, čije je područje djelovanja FBiH ili županija organiziraju se skladno federalnom zakonu⁹³. Također je predviđeno da nadležni organi Federacije i županijski organi u utvrđivanju politike za ostvarivanje programa socijalne skrbi ostvaruju

⁹¹ „Sl. Glasnik BiH“, broj 20/02

⁹² „Službeni glasnik BiH“, broj 37/10

⁹³ Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02).

suradnju s udruženjima osoba s invaliditetom. Većina organizacija osoba s invaliditetom udružena je u saveze i to: općinske organizacije u županijske saveze, županijski savezi i udruženja u federalne saveze, a neke osobe s invaliditetom su uspjele formirati i krovne organizacije na razini Bosne i Hercegovine. Također, dio krovnih organizacija, po vrsti invalidnosti, učlanjene su u balkanske, europske i svjetske asocijacije.

205. U radu saveza postoje određeni oblici zajedničkog djelovanja, tako da je devet saveza osnovalo združeno, neformalno tijelo – Koordinacijski odbor saveza invalidskih udruženja RS, putem kojeg zajednički iniciraju rješavanje vrlo složenih problema i položaja osoba s invaliditetom. U FBiH osam organizacija je formiralo »Vijeće organizacija s invaliditetom u FBiH«. Pokret osoba s invaliditetom u BDBiH nema formalno tijelo u koje su udruženi, što značajno slabi njihovu poziciju pregovarača u donošenju odluka i njihovoj implementaciji u praksi. Na žalost ne postoji koordinacija svih organizacija na razini BiH.

Član 30. Sudjelovanje u kulturnom životu, rekreaciji, aktivnosti u slobodno vrijeme i sportu

206. VMBiH, na prijedlog MCPBiH, dodjelo je grantove Savezu gluhih i nagluhih BiH Mostar, za program Znakovni/gestovni jezik u BiH – Kultura gluhih – Afirmacija znakovnog jezika te Udruzi gluhih i nagluhih osoba SLUH Mostar za program Znakovni jezik u Hercegovini⁹⁴.

207. Osobe s invaliditetom u BiH prepoznate su u sportskim aktivnostima na svim razinama vlasti. To se najbolje vidi u činjenici da se u svim izborima sportaša godine pojavljuju i sportaši s invaliditetom. Osim toga značajno je napomenuti da BiH ima Paraolimpijski odbor, Specijalnu olimpijadu BiH i druge oblike sportskog organiziranja osoba s invaliditetom. Izmjenama i dopunama Zakona o sportu BiH iz 2009. g. definirani su oblici organiziranja i uspostavljanje paraolimpijskog odbora.

208. Specijalna olimpijada u Bosni i Hercegovini svoje aktivnosti ima na cijelom području Bosne i Hercegovine. Osnovana je 06.lipnja 2006. g. na Osnivačkoj skupštini koja je održana u Sarajevu u prostorijama Fakulteta za sport, kojoj su nazočili predstavnici klubova Bosanske specijalne olimpijade iz FBiH i RS, kao i predstavnici Saveza organizacija za podršku osobama sa intelektualnim teškoćama iz oba entiteta (SUMERO i MeNeRaLi RS). Svake godine se održavaju takmičenja na državnoj razini i to u: malom nogometu, atletici, košarci, plivanju, stolnom tenisu, boćanju i skijanju.

⁹⁴ Odluka o dodjeli grant podrške neprofitnim organizacijama i pojedincima za 2010. godinu, „Službeni glasnik BiH“, broj 55/10.

209. Najzastupljeniji sportovi su sjedeća košarka i sjedeća odbojka u kojima predstavnici BiH bilježe europske i svjetske rezultate. Na posljednjoj paraolimpijadi BiH je sudjelovala s timom sjedeće odbojke i jednim atletičarem i osvojila zlatnu medalju.

210. Zakon o sportu Bosne i Hercegovine⁹⁵ naglasio je: »Javni interes i ciljevi Bosne i Hercegovine u sportu su: razvijanje svijesti građana, posebno mladih i invalidnih osoba o sportu i njegovim vrijednostima i poticanje i afirmacija sporta i njegovih vrijednosti kao dijela kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva«. Članove vijeća za sport Bosne i Hercegovine predlaže i Paraolimpijski odbor BiH.

211. Ministarstvo obitelji, omladine i sporta RS također u okviru financiranja sportskih organizacija ima predviđen grant za financiranje sportskih organizacija osoba s invaliditetom (financiranje organizacije natjecanja, seminara, nabavke sportske opreme i dr.) u iznosu od 170 000 KM. Ministarstvo također financijski podržava formiranje novih sportskih organizacija u različitim granama sporta (sjedeća odbojka, košarka u kolicima, šah za invalide, plivački invalidski klubovi, atletski klubovi za osobe s invaliditetom, streljaštvo za osobe s invaliditetom, sportovi za djecu s mentalnim poteškoćama i dr.)⁹⁶

212. Podršku sudjelovanju djece s invaliditetom daje Javni fond dječje skrbi RS koji deset godina implementira program socijalizacije djece »Kumbor« kojim se financira ljetovanje na moru za djecu iz socijalnih kategorija. Svake godine u ovom programu sudjeluje prosječno 20% djece s posebnim potrebama, koja se uključuju po inkluzivnom programu u grupe s ostalom djecom. U toku programa djeca stječu iskustva u socijalnim vještinama, sportu, kulturi.

Aktivnosti u oblasti kulture su regulirane entitetskim zakonima. Slične aktivnosti pomoći i podrške organiziraju se za djecu u FBiH i BDBiH.

213. U Banjaluci je osnovana biblioteka za slijepo osobe koja se nalazi u mreži biblioteka RS i financira se iz entitetskih sredstava kao i druge biblioteke. U Sarajevu postoji Biblioteka za slijepo i slabovidne osobe u BiH još od 1972. godine, s tim da su nadležni organi Županije Sarajevo od 2001. g. odlučili da se financiranje sedam državnih institucija, među kojima je i pomenuta biblioteka prenese, na državnu razinu, i od tada je status ove ustanove upitan, financiranje neriješeno, nedovoljno i sporadično.

214. Treba spomenuti različite kulturne aktivnosti posebno *Sarajevo film festival* koji u okviru selekcije dokumentarnih filmova promiče dokumentarne filmske sadržaje koji uključuju i ljudska prava te posebno i teme koje obrađuju osobe s invaliditetom. Startegija

⁹⁵ „Službeni glasnik BiH“ br:27/08 i 102/09

⁹⁶ Član 2. stav 1. tačka g) Pravilnika o uvjetima i kriterijima za finansiranje nosilaca razvoja sprota Republike Srpske

razvoja kulture RS 2010.–2015. opredjelila se za uključivanje manjina i osjetljivih skupina (osobe s posebnim potrebama, ravnopravnost spolova, povratnike i raseljene osobe, siromašne). U RS je prisutno uključivanje osoba s invaliditetom u sve vidove kulture i Ministarstvo prosvjete i kulture RS angažira se na podržavanju aktivnosti: slikarske kolonije, kazališne predstave, muzejske izložbe, razvoj kulturnog nasljeđa. Prvi međunarodni filmski festival na temu invalidnosti održan je 2011. g. u Banjaluci uz podršku UNICEF-a, Finske vlade i Grada Banjaluke.

C. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA SPECIFIČNU SITUACIJU U KOJOJ SE NALAZE DJEČACI, DJEVOJČICE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I ŽENE S INVALIDITETOM

Član 6. Žene s invaliditetom

215. Ravnopravnost spolova jest sastavni dio pravnog sustava BiH. Na osnovu ovog standarda sve žene s invaliditetom uživaju jednaka prava na ravnopravnoj osnovi. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH⁹⁷ osobe muškog i ženskog spola su ravnopravne u svim oblastima društva, uključujući, ali ne ograničavajući se na oblasti obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja i rada, socijalnoj i zdravstvenoj skrbi, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i obiteljsko stanje. Ovaj Zakon se bazira na zabranu diskriminacije na temelju spola, te kao takav štiti od diskriminacije na osnovu spola neovisno o prilikama, u kojima se osobe nalaze i o pripadnosti bilo kojoj od ranjivih grupa.

216. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini izmijenjen je i dopunjen 2009. g. i to na način da se daje nešto šira definicija i određenje pojma diskriminacija na temelju spola, u koju prema izričitoj zakonskoj odredbi sada spadaju i uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje na temelju spola. Ranije je Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini poznao samo izravnu i neizravnu diskriminaciju na temelju spola, načelno zabranjujući, kako diskriminaciju na temelju spola, tako i diskriminaciju na temelju spolne orijentacije. Izričita je i zakonska odredba da se diskriminacijom na temelju spola ne smatra norma, kriterij ili praksa koju je moguće opravdati postizanjem zakonitog cilja, srazmjernog poduzetim nužnim i opravdanim mjerama, kao ni donošenje i provođenje privremenih posebnih mjera s ciljem otklanjanja postojećih neravnopravnosti, unapređivanja jednakosti i skrbi o ravnopravnosti spolova. Na taj način je Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH usuglašen u značajnoj mjeri s članom 4. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

217. Gender centar FBiH u svom Izvješću⁹⁸ navodi da Zakon o zabrani diskriminacije, na jedan sustavan način, na razini cijele Bosne i Hercegovine, regulira pitanje diskriminacije i predviđa mehanizam zaštite od diskriminacije koji je već spomenut u kontekstu razmatranja izmjena i dopuna Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. U smislu ovog Zakona,

⁹⁷Zakon o ravnopravnosti spolova BiH prečišćeni tekst („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 32/10),

⁹⁸ Kombinirani četvrti i peti izvještaj o primjeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju BiH

diskriminacijom se smatra svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti zasnovano na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života. I ovaj zakon poznaje izravnu i neizravnu diskriminaciju, kao i ostale oblike diskriminacije, među kojima su uznemiravanje, spolno uznemiravanje, *mobbing*, segregacija, izdavanje naloga drugima za vršenje diskriminacije, pomaganje drugima prilikom diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju.

218. Važno je napomenuti da se Zakon o zabrani diskriminacije primjenjuje na postupanje svih javnih organa na razini države, entiteta, županija i Brčko Distrikta BiH, općinskih institucija i organa, te pravnih osoba s javnim ovlaštenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba u određenim oblastima (rad i zapošljavanje, obrazovanje, znanost, sport, socijalna skrb, pravosuđe i uprava itd.). S tim u vezi, u Zakonu se navodi da se zabrana diskriminacije primjenjuje na sve javne organe kao i na sve fizičke ili pravne osobe, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne skrbi, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

219. Iako na zakonodavnoj razini ne postoji rodna nejednakost žena i djevojčica s invaliditetom, u društvenom životu prisutna je njihova nejednakost koja proistječe iz uvriježenih tradicionalnih stavova.

220. Gender radnim planom BiH⁹⁹ identificirane su posebne potrebe žena i djevojčica s invaliditetom. U dijelu koji se odnosi na Socijalnu inkluziju identificirano je nekoliko aktivnosti: zaštita žena civilnih žrtava rata u sferi socijalne, zdravstvene skrbi, smještaja i ostalih prava, iniciranje izrade politika za osobe s invaliditetom, podržavanje strategije koja bi osigurala primjenu socijalnih inkluzivnih programa u okviru cilja *zdravlje, prevencija i zaštita* te razvijanje spolno senzitivne strategije za pružanje zdravstvene skrbi osobama s različitim stupnjem i oblikom invalidnosti.

⁹⁹ Gender akcioni plan BiH, (2007) Ministarstvo za ljudska prava BiH i Agencija za ravnopravnost spolova BiH

Član 7. Djeca s teškoćama u razvoju

221. U BiH nema razlike između ostvarivanja prava s obzirom na spol djeteta. Djeca s teškoćama u razvoju smatraju se nositeljima prava na ravnopravnoj osnovi s ostalima. Prema podacima Statističkog biltena¹⁰⁰ u 2010. g. u centrima za socijalni rad je registrirano 13 948 maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju. (7631 muškarac i 6317 žena), statistika dalje razmatra po skupinama u odnosu na vrstu oštećenja: oštećenje vida 839 (m 436 i ž 403), oštećenje sluha 797 (m 401 i ž 403), poremećaj u glasu i govoru 925 (m 463 i ž 462), djeca s tjelesnim invaliditetom 2244 (m 1137 i ž 1107), mentalno zaostali 4799 (m 2716 i ž 2083), kombinirane smetnje 3421 (m 1859 tj ž 1562), djeca s poremećajem ličnosti 923 (m 619 i ž 30). Iz podataka je vidljivo da je veći broj dječaka s invaliditetom.

222. Potreba posebne zaštite za djecu s teškoćama u razvoju u FBiH prepoznata je u Zakonu o osnovama socijalne skrbi, civilnih žrtava rata i obitelji s djecom FBiH¹⁰¹. Ovim zakonom, korisnici socijalne skrbi jesu osobe koje se nalaze u stanju socijalne potrebe i to: djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama, osobe s invaliditetom i osobe ometene u tjelesnom ili psihičkom razvoju, materijalno neosigurane i za rad nesposobne osobe, stare osobe bez obiteljskog staranja, osobe sa društveno negativnim ponašanjem, osobe i obitelji u stanju socijalne potrebe, kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne skrbi. Osobe s invaliditetom i osobe u tjelesnom i psihičkom razvoju, u smislu navedenog zakona, su djeca i odrasle osobe, koje su: slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe, s poremećajima u govoru i glasu, s tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u tjelesnom razvoju, sa smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stupnja), s kombiniranim smetnjama (višestruko ometena u razvoju). Prava iz socijalne skrbi, u smislu Zakona jesu: novčana i druga materijalna pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu obitelj, smještaj u ustanovu socijalne skrbi, kućna njega i pomoć u kući i usluge socijalnog i drugog stručnog rada. Propisima županija utvrđuju se iznosi novčanih i drugih davanja, uvjeti i postupak za stjecanje tih prava i njihovo korištenje. Propisom županija mogu se utvrditi i druga prava iz socijalne skrbi u skladu s programima razvoja socijalne skrbi i njegovim mogućnostima. Osobama i obiteljima u stanju socijalne potrebe, koji ispunjavaju uvjete za stjecanje i korištenje prava iz socijalne skrbi, osiguravaju se na teret sredstava

¹⁰⁰ Statistički bilten socijalne zaštite za 2005-2010. godinu. Agencija za statistiku BiH, decembar 2011. strana 20

¹⁰¹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09

socijalne skrbi i određeni oblici zdravstvene skrbi i zadovoljavanje stambenih i drugih potreba u skladu sa zakonom.

223. Djeca ometena u psihofizičkom razvoju i odrasle osobe s umanjenim psihofizičkim sposobnostima bez obzira na uzrok nastanka invalidnosti odnosno radne sposobnosti, ako to pravo ne mogu ostvariti po nekoj drugoj osnovi, a koja se prema psihofizičkim sposobnostima i godinama života mogu osposobiti za rad, imaju pravo na osposobljavanje za život i rad. Djeca s teškoćama u razvoju također imaju pravo na doplatak za djecu u dužem trajanju od djece bez teškoća u razvoju, najduže do 27. godine života.

224. Djeca s teškoćama u razvoju prema Zakonu FBiH imaju sljedeća prava: pravo na doplatak za pomoć i njegu; pravo na osobnu invalidninu; pravo na brigu izvan vlastite obitelji (koje se ostvaruje kao stalni, tjedni ili privremeni smještaj, cjelodnevni, poludnevni ili povremeni boravak i organizirano stanovanje); pravo na zaštitu izvan vlastite obitelji u obliku pomoći pri uključivanju u programe redovnih predškolskih ili školskih ustanova te pravo na status roditelja njegovatelja. Za ostvarivanje prava u sustavu socijalne skrbi u prvom stupnju nadležni su centri za socijalni rad prema mjestu stanovanja korisnika.

225. U oblasti socijalne skrbi imamo pozitivnu diskriminaciju, tako da djeca s invaliditetom imaju liberalnije uvjete za ostvarivanje prava i veći obim prava od djece bez invaliditeta. U RS položaj djece je reguliran Zakonom o dječjoj zaštiti RS koji uređuje niz prava za djecu s invaliditetom. Prava se realiziraju u centrima za socijalni rad, a o njihovom izvršenju se stara Javni fond dječje zaštite RS. Za djecu s invaliditetom roditelji ostvaruju dodatak za djecu bez obzira na to koja su po redu rođenja. Ukoliko roditelji imaju invaliditet i neophodna im je tuđa njega i pomoć, mogu ostvariti dodatak na djecu bez obzira na red rođenja djeteta i njegovo zdravstveno stanje. U oba slučaja se ne uzima u obzir imovinsko stanje roditelja. Po istom zakonu se omogućuje roditeljima da u slučajevima kada je djeci neophodan veći stupanj njege realiziraju pravo na pola radnog vremena, a drugi dio isplaćuje Fond dječje zaštite RS. Posebno važni programi za djecu Fonda dječje zaštite RS jesu: socijalizacija djece na ljetovanju u kampu Kumbor u Crnoj Gori i rana detekcija djece s posebnim potrebama. Na ljetovanje je upućeno 13 300 djece za deset godina programa, od toga je 20% djece s posebnim potrebama¹⁰², tj. 2500. Program rane detekcije djece s posebnim potrebama trajao je više godina s ciljem da se obuhvati što veći broj djece koja nisu registrirana u centrima za socijalni rad, a imaju posebne potrebe. Projektom je evidentirano 1367 djece, najčešće uzrasta

¹⁰² Brošura Prvih 10 godina socijalizacije „Na dlanu“ Javni fond dječje zaštite RS 2012.

od 10 do 14 godina. Od ukupnog broja djece uključene u projekt 397 djece je prvi put otkriveno.¹⁰³

¹⁰³ Podaci Javnog fonda dječije zaštite RS

D. DIO IZVJEŠĆA VEZAN ZA POSEBNE OBVEZE

Član 31. Statistika i prikupljanje podataka

226. Nema sustavnog pristupa vođenju evidencije o osobama s invaliditetom.¹⁰⁴ Evidencije su u skladu s uzrocima raspoređene u tri sustava u svakom entitetu, u Distriktu Brčko, a kriteriji za evidencije nisu usklađeni tako da podaci nisu uporedivi. Kako navodi SSU¹⁰⁵ pravi izazov predstavlja realno utvrđivanje podataka o osobama s invaliditetom u bazama podataka institucija i organizacija koje se bave pitanjima osoba s invaliditetom, kao i njihova uporedba između entiteta. Kao prvo, u BiH je zbog nekonsolidirane baze podataka teško procijeniti i ukupan broj osoba s invaliditetom.

227. Ipak podatke o broju osoba s invaliditetom možemo dobiti na temelju izvješća Agencije za statistiku u oblasti socijalne skrbi. Prema podacima Statističkog biltena¹⁰⁶ u 2010. g. u centrima za socijalni rad je registrirano **13 948** maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju (7631 muškarac i 6317 žena). Statistika dalje razmatra po skupinama u odnosu na vrstu oštećenja. Posebno su registrirane psihički bolesne osobe, njih 447, od čega je 242 muškarca i 205 žena. Punoljetnih osoba prema istom izvoru je **40 058**¹⁰⁷ (muškaraca 20 604 i žena 19 454), psihički bolesnih osoba **6497** (3291 muškarac i 3206 žena). Znači, ukupan broj osoba s invaliditetom u sustavu socijalne skrbi jest **60 950** osoba. Prema istom izvoru pravo na pomoć i njegu drugih osoba koristi 29 380 odraslih i 3108 djece.

228. Prema dostupnim informacijama Agencija za statistiku BiH pripremila je set od pet pitanja prema EUROSTAT-ovim uputstvima za evidenciju osoba s invaliditetom, što će se primijeniti pri popisu u 2013. g. i što treba dati prve relevantne podatke.

229. U skladu sa Zakonom o socijalnoj skrbi RS usvojen je i Pravilnik o vođenju jedinstvene matične evidencije i dokumentacije korisnika prava, oblika, mjera i usluga socijalne skrbi, što je nadležnost ministarstva za poslove socijalne skrbi, a u sklopu Informacijskog sustava RS. Jedinstvena baza podataka o djeci sa smetnjama u razvoju na području RS vodi se u Javnom Fondu za dječju zaštitu RS kome svi centri za socijalni rad i službe socijalne i dječje zaštite dostavljaju podatke.

230. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vodi osnovne podatke o pružanju novčanih naknada za osobe s invaliditetom u FBiH. Federalno ministarstvo rada i socijalne

¹⁰⁴ Specijalnom izvještaju o pravima osoba sa invaliditetom, Institucija Omnbudsmanska za ljudska prava BiH novembar 2010. str.40

¹⁰⁵ Strategija socijalnog uključivanja BiH

¹⁰⁶ Statistički bilten socijalne zaštite za 2005-2010. godnu. Agencija za statistiku BiH, decembar 2011. strana 20

¹⁰⁷ Isto. Str.28.

politike ukazuje na činjenicu da je broj osoba s invaliditetom značajno veći u FBiH u odnosu na RS zbog posljedice primjene izmjena Zakona o osnovama socijalne skrbi, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom u dijelu koji se odnosi na prava osoba s invaliditetom. Primjenom ovog zakona u FBiH broj osoba s invaliditetom povećao se u pogledu ranijih evidencija, što je posljedica blažih zakonskih odredbi koje su omogućile uvođenje u pravo starih osoba i kroničnih bolesnika. U procesu je izrada novog zakonskog rješenja u FBiH, koje bi trebalo postaviti i bolje mehanizme kontrole i precizirati i uvjete korištenja prava.

Član 32. Međunarodna suradnja

231. VOIBiH je u okviru svog mandata zaduženo i za međunarodnu suradnju i koordinaciju. MLJPI I MCPBiH su državna ministarstva koja, svako u odnosu na svoj mandat, također sudjeluju u međunarodnoj suradnji. Organizacije za osobe s invaliditetom također u okviru svojih konakata surađuju s međunarodnim asocijacijama i organizacijama. Nadležna ministarstva iz FBiH imaju iskustva u suradnji s drugim organizacijama i institucijama kao što je suradnja s atašoom za socijalna pitanja veleposlanstva Republike Austrije i organiziranje niza međunarodnih konferencija na teme rane intervencije, prekvalifikacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom i uključivanje osoba s intelektualnim teškoćama u lokalnu zajednicu. Treba pomenuti i primjer iz RS potpisivanja Memoranduma o suradnji između organizacije Mental Health Initiative. Ovaj projekt će doprinijeti poštivanju ljudskih prava s posebnim naglaskom na pravo na život u lokalnoj zajednici, zapošljavanje novih kadrova i transformaciju zastarjelog, getoizirajućeg načina zbrinjavanja osoba s intelektualnim teškoćama.

Član 33. Nacionalna primjena i praćenje

232. Nacionalna primjena i praćenje UN-ove Konvencije POI na razini Bosne i Hercegovine osigurano je imenovanjem Vijeća za osobe s invaliditetom BiH.¹⁰⁸ Nadležnosti i djelokrug rada VOIBiH uključuje:

- a) promidžba ljudskih prava osoba s invaliditetom, iniciranje i aktivno sudjelovanje u izradi i donošenju te kasnije vršenje nadzora realizacije strateških radnih, planskih, zakonskih i podzakonskih dokumenata koji se odnose na realizaciju politika u oblasti invalidnosti;
- b) ostavarivanje suradnje s međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama, sudjelovanje

¹⁰⁸ Odluka o formiranju vjeća za osobe sa invaliditetom BiH, Vijeće ministara 19.10.2010.

u izradi radnih planova i drugih dokumenata, čiji je cilj poboljšanje položaja osoba s invaliditetom te iniciranje projekata podrške svim drugim udruženjima osoba s invaliditetom i realizacija svih drugih aktivnosti kojima se promiče i poboljšava položaj osoba s invaliditetom u skladu sa UN-ovom Konvencijom POI i Opcijskim protokolom;

c) koordinacija aktivnosti između nadležnih organa i institucija u Bosni i Hercegovini;

d) priprema izvješća, analiza, preporuka i mišljenja u vezi s konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za zaštitu prava i interesa osoba s invaliditetom koje donose ili provode nadležni organi, institucije i službe u Bosni i Hercegovini;

e) sudjelovanje u pripremi izvješća u skladu sa članom 33. UN-ove Konvencije POI;

f) davanje preporuka, sugestija i mišljenja na zakonske i podzakonske akte i projekte koji se odnose na prava osoba s invaliditetom, a koje usvaja PSBiH;

g) uspostavljanje redovne suradnje s drugim međuresornim tijelima u VMBiH koja provode aktivnosti vezane za zaštitu prava osoba s invaliditetom.

233. Istom odlukom je definirano da VOIBiH podnosi izvještaj VMBiH najmanje jednom godišnje. S obzirom na to da je VMBiH radilo u tehničkom mandatu do sada nije načinjeno nijedno izvješće.

234. Na razini entiteta praćenje će se obavljati kroz praćenje implementacija strategija za osobe s invaliditetom, koje je planirano na godišnjoj razini. Planirano je da se odvija kroz praćenje realizacije pojedinih aktivnosti proizašlih iz ciljeva Strategije, praćenje realizacije proračuna nadležnih institucija, ustanova i tijela prema aktivnostima proizašlim iz Strategije, praćenje promjene stanja u oblastima društvenog djelovanja fokusirano na efekte proizašle iz Strategije, praćenje razine zadovoljstva korisničke populacije i razine senzibilnosti dijelova sustava i opće javnosti efektima provođenja Strategije.

E. PRILOZI

1. Politika u oblasti invalidnosti BiH
2. Specijalni izvještaj o pravima osoba s invaliditetom – Ombudsmen BiH
3. Socijalna zaštita 2005.–2010. – Agencija za statistiku BiH
4. Socijalna zaštita/skrb u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011 – Statistički bilten Federalnog zavoda za statistiku
5. Statistički godišnjak RS 2011. – Republički zavod za statistiku
6. Socijalna zaštita – korisnici, oblici, mjere, usluge i ustanove br. 10 – Statistički bilten Republičkog zavoda za statistiku